

Szent Ágoston

Isten Városáról

TIZENÖTÖDIK KÖNYV

I. fejezet

Az emberi nem kezdetétől fogva különböző irányba tartó két osztályáról

A Paradicsom boldogságáról vagy magáról a Paradicsomról és az ott élő első emberpár életéről, azok vétkeiről és büntetéséről sokan sokféleképpen vélekedtek, sokat beszéltek, sokat írtak. Az előző könyvekben mi is szóltunk már a Szentírás alapján mindarról, amit olvastunk vagy az olvasottakból az Írás tekintélyével összhangban érteni tudtunk. Azonban, ha részletesebben megvizsgálná ezt az ember, különféle és sokféle vita keletkeznék, s az sokkal több könyvre terjedne, mint amennyit a jelen munka és az idő megenged. Nincsen annyi időnk, hogy azoknak a ráérő és szörszálhasogató embereknek a kutakodásával foglalkozzunk, akikben több a hajlam a kérdezősködésre, mint a megértésre. Azonban mégis úgy gondolom, hogy a világ, a lélek és az emberi nem eredetével kapcsolatos nagy és igen nehéz kérdésre már eléggé megfeleltünk.

Az emberiséget két csoportra osztottuk. Egyik azoknak a csoportja, akik az ember szerint, a másik meg azoké, akik Isten szerint élnek. Ezeket misztikus értelemben két városnak, vagyis kétféle emberi közösségnek nevezzük. Az egyik az Istennel való örök uralomra van elrendelve, a másik pedig a Sátánnal együtt örök büntetésre van ítélve. Ez azonban már a végüket jelenti, amiről később kell beszélnem.

Most pedig, mivel már eleget mondtam e két város keletkezéséről, úgy az előttünk ismeretlen számú angyalokkal, mint az [END-p265] első két emberrel kapcsolatban, szükségesnek tartom, hogy a két város történetéről szóljak, amely akkor kezdődött, amikor az első emberpár utódot nemzett, és addig tart, amíg az emberi nemzés meg nem szűnik. Ez az egész idő, vagy korszak, amelyben halottak távoznak el, és a helyükre szülöttek érkeznek, hozzátartozik a két város történetéhez.

Az emberi nem két szülőjétől előbb az emberi városhoz tartozó Káin, utóbb az Isten városához tartozó Ábel született. Amint az Apostol mondása érvényes az egyes emberre: „nem a szellemi az első, hanem a lelki, s csak azután szellemi,”¹ (ezért, mivel mindenki elítélt gyökérből származik, Ádám folytán először szükségképpen rossz és testi, ha pedig már a Krisztusban való újjászületés által előbbre jut, akkor jóvá és szellemivé válik), úgy érvényes az egész emberi nemre is. Amikor ez a két város születés és halál által először terjedni kezdett, akkor előbb a jelen világ polgára született meg, s azután következett az, aki Isten városához tartozik, s ezért csak zarándok e világba, mivel kegyelemből eleve el van rendelve, kegyelemből ki van választva, kegyelemből zarándok itt lent, s kegyelemből polgár odafönt. Mert ami azt illeti, ő is ugyanabból az anyagból származott, amely eredetileg a maga egészében elítéltetett. Amint azonban a fazekas, úgy Isten is (mert nem szemérmetlen módon, hanem bölcsen használja az Apostol ezt a hasonlatot) ugyanabból az anyagból az egyiket tisztességes, a másikat gyalázatos célra készíti.² Előbb készült el a gyalázatos célra szolgáló edény, azután pedig a másik, a tisztességes célra való. Amint ugyanis mondtam már, ugyanabban az emberben előbb megvan az a rossz, amiből ki kell kerülnünk, s nem szabad benne megmaradnunk, s azután van a jó, ahova elindulva meg kell érkez- [END-p266] nünk, s

¹ 1 Kor. 15,46

² Róm. 9,21

ahova megérkezve meg kell maradnunk. Nem minden rossz ember lesz jóvá, ámde senki sem javul meg, aki nem volt rossz, s minél gyorsabban javul meg valaki, annál előbb eléri azt, hogy jónak nevezzék. A második név pedig teljesen elfelejti az elsőt. Káin az Írás szerint várost épített.³ Ábel azonban mint zarándok nem épített. A szentek városa ugyanis odafönt van, bár itt születnek meg a polgárai, akikben addig zarándokol, míg el nem jön ennek az országnak az ideje, amikor majd egybegyűjti mindazokat, akik saját testükben feltámadnak, és nekik adja a megígért országot, ahol fejedelmükkel, az „örökkévalóság királyával együtt”⁴ örökké uralkodnak majd.

II. fejezet

A test fiairól és az ígélet fiairól

Ennek a városnak egyfajta árnyképe és prófétai előképe inkább jelzésül, mint megjelenítésül szolgált a földön abban az időben, amikor utalni kellett rá. S magának a városnak az elnevezése nem a mostani való helyzetre, hanem ama jövődöbéli képre vonatkozik, amilyenné az lesz. Erről a szolgálói képmásról és az általa jelképezett szabad városról így beszélt az Apostol a galatákhoz: *„Mondjátok meg nekem, akik a törvény alatt akartok lenni, nem halljátok-e a törvényt? Mert meg van írva, hogy Ábrahámnak két fia volt: egyik a szolgától, a másik a szabadtól. De a szolgától való test szerint született, a szabadtól való pedig az ígélet által. Ezek mást példáznak. Mert ezek a két szövetség jelképei. Az egyik a Sinai hegyről való, szolgaságra szülő, ez Hágár. Sina ugyanis Arábiában lévő hegy, amely hasonlít a [END-p267] mostani Jeruzsálemhez, mivel fiaival együtt ez is szolgál. Ama magasságbeli Jeruzsálem ellenben a szabad nő, aki mindnyájunk anyja. Mert meg van írva: Örvendj, te meddő, aki nem szülsz; ujjongj és kiálts, aki nem vajúdsz, mert sokkal több a magányos nő gyermeke, mint akinek férje van.”⁵ Mi pedig, Izsák szerint, ígéletnek gyermekei vagyunk. De amint akkor a test szerint született üldözte a szellem szerint valót, úgy van most is. Mit mond azonban az Írás? Űzd ki a szolgát és az ő fiát, mert a szolgáló fia nem örököl a szabad nő fiával. Mi pedig, testvéreim, nem a szolgáló, hanem a szabad nő fiai vagyunk azon szabadság folytán, amellyel minket Krisztus szabadított meg.”⁶ Ez az apostoli tekintélyű értelmezési mód megmutatja, hogy miképpen kell felfognunk az Ó- és Újszövetség két könyvét. A földi város egy bizonyos része ugyanis a mennyei város képmása lett, mégpedig nem azért, hogy önmagát, hanem, hogy a másikat jelezze, s éppen ezért szolgáló. Ugyanis nem önmagáért alapított, hanem, hogy egy másikat jelezzon, és ezt, amelyik jelez, egy másik, őt megelőző jel előre jelezte. Mert Sára szolgálója, Hágár, és az ő fia ennek az előképnek volt az előképe. S mivel a fény eljöttével az árnyéknak el kellett tűnnie, ezért a szabad Sára – aki a szabad város jelképe volt – ezt mondotta: *„Űzd el a szolgát és annak fiát, mert a szolgáló fia nem örököl majd az én fiammal, Izsákkal,”*⁷ vagy amint az Apostol mondja: *„a szabad nő fiával”*. Tehát a földi városban kétféle képet találunk. Az egyik saját jelenlétét igazolja, a másik pedig jelenléte által a mennyei város jelzésére szolgál. A bűn következtében megromlott természet a földi város részére szül polgárokat, a természetet a bűntől megszabadító kegyelem pedig a mennyei város szá- [END-p268] mára. Ezért nevezik azokat a harag edényeinek, ezeket meg a könyörületesség edényeinek.⁸ Ezt jelképezte Ábrahám két fia, amennyiben az egyik, Izmaél test szerint született a Hágár nevű szolgálótól, a másik pedig, vagyis Izsák, ígélet szerint született a szabad Sárától. Mindkettő Ábrahám magvából származott, de az egyiket a természeti törvénynek megfelelő szokás szerint*

³ Ter. 4,17

⁴ Vö. I Tim. 1,17

⁵ Iz. 54,1

⁶ Gal. 4,21-31

⁷ Ter. 21,10

⁸ Róm. 9,22-24

nemzette, a másikat pedig a kegyelmet kifejezésre juttató ígéret adta. Ott az emberi közreműködés jut kifejezésre, itt pedig az isteni kegyelemről történik említés.

III. fejezet

Sára meddőségéről, akit Isten kegyelme termékennyé tett

Tudvalevőleg Sára meddő volt, és kétségbeesésében azt kívánta, hogy legalább a szolgáló leányától legyen gyermeke. Mivel tudta, hogy ő nem szülhet, ezért megtermékenyítés végett odaadta azt a szolgálóleányt férjének, akitől ő akart szülni, de nem tudott. Tehát, amikor más asszony méhét használta fel saját jogának az érvényesítésére, akkor férjétől a kötelességet követelte meg. Izmaél tehát úgy született, amint a természet szokásos törvénye szerint a két nem egyesülése folytán az emberek születnek. Ezért használja az Írás a „*test szerint*” kifejezést. Nem mintha ez nem Isten jótéteménye lenne, vagy nem Isten cselekedte volna ezt, akinek teremtői bölcsessége az Írás szerint „*hatalmasan kiterjed egyik végtől a másikig, és kellemben elrendez mindent,*”⁹ de amikor Istennek az emberek számára kegyelemből nyújtott, meg nem érdemelt ajándékát kellett jelölni, akkor szükséges volt, hogy ilyen, a természetet megkerülő [END-p269] módon kapjon gyermeket Sára. A természet ugyanis megtagadja a gyermeket a férfi és a nő egyesülésétől olyan korban, amilyenben akkoriban Ábrahám és Sára lehetett. S hozzájárult még ehhez az asszony meddősége is, aki akkor sem szülhetett, amikor a termékenységnek még nem az életkor volt az akadálya, hanem annak ellenére hiányzott a termékenység. Az a tény pedig, hogy az ilyen elerőtlenedett természet gyermekáldásban nem részesült, azt juttatja kifejezésre, hogy az emberi nemnek a bűn folytán megromlott, és így joggal kárhoztatott természete a jövőben semmiféle igazi boldogságot nem érdemelt már. Tehát helyesen jelképezi Izsák a kegyelem ígéret szerint született gyermekeit, a szabad város polgárait, az örök béke társait, ahol nem a saját és egyéni akarat szeretete uralkodik, hanem az, amely a közös és változhatatlan jónak örül, és a sokból egy szívet alkot, vagyis, ahol tökéletesen egyetértő szeretetből fakadó engedelmisség van.

IV. fejezet

A földi város harcáról és békéjéről

A földi város, amely nem áll fenn örökké, mert amint az utolsó ítéletkor utoléri a büntetés, már nem is lesz város, most is rendelkezik azzal a jóval, amelynek részeseként örvendezik, ha ugyan az ilyen dolgoknak egyáltalán örülni lehet. S mivel nincs olyan jó, amely kedvelőjének szorongást ne okozna, ezért ez a város önmagával meghasonlik civakodva, harcolva, küszködve, és halált hozó, de legalábbis halandó győzelemre törekedve. Mert e város bármely része indít is háborút ugyanezen város egy másik része ellen, a népek legyőzőjévé akar lenni, miközben ő maga is a vétkes foglya, és még ha győzelem esetén [END-p270] büszkén fölemelkedik is, halált hoz. Ha pedig e helyzetre és általános veszedelemre gondolva inkább nyugtalankodik a leselkedő veszélyek miatt, mint büszkélkedik elnyert jó sorával, győzelme akkor is halandó lesz, hiszen nem uralkodhat állandóan azok felett, akiket győztesen leigázhatott. Helytelenül állítják, hogy nem jók azok a dolgok, amiket ez a város kíván, amikor maga a város is jobb az emberi nemből levő részében. Ugyanis a legalsóbb rendű dolgok helyett egyfajta földi békére sóvárog, hiszen ezt akarja kivívni a háborúval, mert ha győz, és nem lesz több ellensége, akkor béke lesz.¹⁰ E békében nem volt részük az egymással szemben álló feleknek, és olyasmiről harcolnak boldogtalan nélkülözéssel, ami pedig egyszerre nem lehet a birtokukban. Ezt a békét akarják kivívni küzdelmes háborúval, ezt szerzik meg dicsőségesnek tartott győzelem által. Amikor pedig azok győznek, akik az

⁹ Bölcs. 8,1

¹⁰ Vö. 19. könyv 12. fejezet

igazságosabb ügyért harcolnak, ki kételkedik abban, hogy örülni kell a győzelem és a vágyott béke beköszöntének? Ezek javak, és kétségtelenül Isten ajándékai. De ha úgy sóvárognak e javakra – nem is említve azokat az értékesebbeket, melyek a mennyei városhoz tartoznak, ahol a győzelem örökkévaló és a legteljesebb békében biztos lesz –, hogy ezeket tartják egyedüli jónak, vagy jobban szeretik azoknál, amelyeket pedig jobbnak tartunk náluk, akkor ez szükségképpen nyomorúsághoz és a már meglévő nyomor növekedéséhez vezet. [END-p271]

V. fejezet

A földi város első, testvérgyilkos alapítójáról, akinek istentelenségét Róma város alapítója gyilkossága által utánozta

A földi város első alapítója tehát testvérgyilkos volt. Irigységből megölte az ő testvérét, az örök város e földön zarándokló polgárát. Ezért nem kell csodálkozni azon, hogy jóval később, annak a városnak a megalapításánál, amely a szóban forgó földi város eljövendő feje lett, és oly sok nép fölött lett uralkodóvá, ennek az ösképnek, vagy amint a görögök mondják: ὄρχητρος-nak sajátos megfelelőjét találjuk. Mert ott is, amint egyik költőjük megemlíti ezt a gonosz tettet,

Testvérnek vére áztatta az első kőfalat.¹¹

A történelem tanúsága szerint ugyanis Róma alapítása akkor ment végbe, amikor Remus megölte testvére, Romulus. Csakhogy ezek mind a ketten a földi város polgárai voltak. Mindkettő a Római Köztársaság alapításával kereste a dicsőséget, de e nagy dicsőséget csupán úgy nyerhették el, ha csak egyikőjük marad életben. Mert aki uralkodásával kérkedni akart, az bizonyára kevésbé uralkodhatott volna, ha a hatalmát kisebbitette volna egy élő társ. Hogy tehát az egyik megszerezze a teljes hatalmat, elpusztította a társát. S a bűn következtében nagyobb és rosszabb lett az, ami ártatlansága folytán kisebb és jobb lett volna. Annak a két testvérnek, Káinnak és Ábelnek azonban nem volt ilyesfajta földi vágyuk. S az egyik, aki a másikat megölte, nem azért féltékenykedett a másikra, [END-p272] hogy az ő birodalma kisebb lesz, ha mindketten uralkodnak, hiszen Ábel nem törekedett uralomra abban a városban, amelyet testvére alapított. Kizárólag azon sátáni irigység volt a gyilkosság oka, amely miatt a rosszak azért irigykednek a jókra, mivel azok jók, ők meg rosszak. Nem csorbult volna a javak birtoklása attól, hogy társ is hozzájárul vagy megmarad, sőt a birtokolt jó annál inkább kiterjed, minél nagyobb egyetértéssel birtokolja azt a szövetséges társak oszthatatlan szeretete. Ráadásul nem is lesz az annak a tulajdona, aki nem akarja közösen birtokolni; de annál hatalmasabbnak találja, minél jobban szereti a szövetséges társát.

Ami tehát Remus és Romulus között történt, az azt mutatja, hogy a földi város mennyire meghasonlott önmagával. Ami pedig Káin és Ábel között végbement, az Isten és az emberek két városának ellenségeskedését tárja föl. Tehát harcolnak a rosszak a rosszak ellen, és ugyanígy harcolnak a rosszak és a jók egymás ellen is. Azonban a jók nem harcolhatnak a jók ellen, ha tökéletesek. Az előrehaladók és a még nem tökéletesek harcolhatnak egymás ellen, mégpedig abban az értelemben, hogy a jó azon részében harcol a másik része ellen, amennyiben önmaga ellen is harcol, hiszen „*a hús-vér test a szellem ellen kívánczik, a szellem pedig a test ellen.*”¹² A szellemi kívánság tehát harcolhat a másik testi kívánsága ellen, vagy a testi kívánság a másik szellemi kívánsága ellen, amint egymás ellen küzdenek a jók és a rosszak; vagy legalábbis úgy, hogy két jó, de még nem tökéletes ember testi

¹¹ Lucanus 1,95

¹² Gal. 5,17

kívánsága harcol, ahogyan a rosszak is mindaddig harcolnak a rosszak ellen, míg a gyógyultak egészsége el nem vezet a végső győzelemre. [END-p273]

VI. fejezet

A betegségekről, amelyeket Isten városának polgárai a jelen életben zárandokolva a bűn büntetéseként elszenvednek, és amelyekből Isten segítségével gyógyulnak

Mert hiszen a tizennegyedik¹³ könyvben tárgyalt betegség, vagyis az engedetlenség, az első engedetlenség büntetése. S éppen ezért nem természetes állapot, hanem véték. Ezért mondja az Írás a jóban előrehaladóknak és e zárandoklás során hitből élőknek: „Egymás terhét hordozzátok, és úgy töltsétek be Krisztus törvényét.”¹⁴ Hasonlóképpen másutt ezt mondja: „Intsétek a rendetleneket, bátorítsátok a félelmes szívűeket, gyámolítsátok az erőtlenekeket, türelmesek legyetek mindenki iránt. Vigyázzatok, hogy senki senkinek rosszért rosszal ne fizessen.”¹⁵ Hasonlóképpen más helyen: „még ha utóleri is az embert valami bűn, ti, akik szellemiek vagytok, igazítsátok útba az olyant a szelídség szellemében, ügyelvén magadra, hogy meg ne kísértessél te magad is.”¹⁶ S másutt: „A nap le ne menjen a ti haragotok fölött.”¹⁷ S az Evangéliumban ez áll: „Ha a te atyádfia vétkezik, dorgáld meg őt négy szemközt.”¹⁸ Hasonlóképpen azokról a bűnökről, amelyeket kerülni kell, mivel sokak megbotránkoznak bennünk, ezt mondja az Apostol: „A vétkeket mindenekelőtt fedd meg, hogy a többiek is megfélemljenek.”¹⁹ Éppen ezért sok [END-p274] parancsolat van a kölcsönös megbocsátásról. S nagy gondot fordít az Írás a békesség megőrzésére, mely nélkül senki sem láthatja meg Istent.²⁰ Itt fordul elő az a megrémítő példázat, mely szerint a szolgának vissza kell adnia az elengedett tízezer talentumot, mivel ő maga nem engedte el szolgatársának a száz dénárt. E példázathoz Jézus e szavakat fűzte hozzá: „Ekképpen cselekszik az én mennyei Atyám is veletek, ha szívetekből meg nem bocsátjátok, ki-ki az ő atyjafiának az ő vétkeit.”²¹

Isten városának e földön zárandokló és a mennyei haza békéje után sóvárgó polgárai így nyernek gyógyulást. A Szentlélek pedig belül munkálkodik, hogy a kívülről alkalmazott gyógyszer használjon. Egyébként, ha Isten fel is használja a hatalma alatt álló teremtményt, és valamilyen emberi formában beszél az emberi érzékszervekhez – akár a testiekhez, akár azok álombeli másaihoz –, ámde nem irányítja és nem igazgatja az értelmet benső kegyelmével, akkor az igazság hirdetése semmit sem használ az ember számára. Ezt azonban Isten, aki az irgalmasság edényeitől a harag edényeit elválasztja, igencsak rejtett, ámde igazságos gondviselő végzése alapján teszi, amelyet ő ismer. Mert hiszen az Ő segítsége folytán csodálatos és titokzatos módon történik az, hogy amikor a bűn, amely tagjainkban lakozik, és inkább a bűn büntetése, nem uralkodik már halandó testünkben, amint az Apostol meghagyja,²² és ezért nem engedünk a test kívánságainak, és tagjainkat nem adjuk át a bűnnek, hogy a gonoszság fegyvereivé legyenek, nos, akkor a test az értelemhez fordul, amely Isten vezérlete alatt már nem önmagát választja, hogy a rosszba egyezzen bele, és már most nyugalmasabban fogja irányítani őt, azután pedig tökéletes [END-p275] egészséget és halhatatlanságot elnyerve, minden bűn nélkül uralkodik az ember az örök békességben.

¹³ Az 1. és 11. fejezetben, valamint elszórtan.

¹⁴ Gal. 6,2

¹⁵ I Tessz. 5,14

¹⁶ Gal. 6,1

¹⁷ Ef. 4,26

¹⁸ Mt. 18,15

¹⁹ I Tim. 5,20

²⁰ Zsid. 12,14

²¹ Mt. 18,35

²² Róm. 6,12-14

VII. fejezet

Káin bűnének okáról és makacsságáról, akit még Isten szava sem tudott visszatartani a gaztett elkövetésétől

De mit használt az Káinnak – amit képességemnek megfelelően elő is adtam már –, hogy Isten ugyanúgy szólt hozzá, ahogyan az első emberpárhoz, akikkel a hatalma alatt lévő teremtmény által olyan alakban beszélt, mintha társuk lenne? Hiszen testvére meggyilkolásával az isteni intő szó után is végrehajtotta azt a gyalázatos tervet, amely benne megfogant? Mert amikor Isten különbséget tett kettőjük áldozata között, hiszen az egyikére rátekintett, a másiktól pedig elfordult – amit kétségtelenül bizonyos látható jel nyomán fel lehetett ismerni –, akkor azért tette ezt, mert Káin cselekedetei rosszak voltak, testvéréé pedig jók. Nagyon megszorodott Káin, és lecsüggesztette a fejét. Így van ugyanis megírva: „*És azt mondta az Úr Káinnak: Miért szomorodtál el, és miért csüggeszted le fejedet? Nemde, még ha helyesen áldozol is, a szétosztásod azonban nem helyes, akkor már vétkeztél? Nyugodj meg, mert hozzád tér vissza, és te uralkodsz majd fölötte.*”²³ Ami Isten Káinhoz intézett figyelmeztetésének vagy intésének e részét illeti: „*Nemde, még ha helyesen áldozol is, a szétosztásod azonban nem helyes, akkor már vétkeztél,*” mivel nem világos, hogy mi célból vagy mi okból mondja, e homályosság több értelmezésre vezetett, miközben a Szentírás minden egyes magyarázója a hit szabályai [END-p276] szerint igyekszik értelmezni. Mert hiszen az áldozat felajánlása akkor helyes, ha azt kizárólag annak az igaz Istennek ajánlják fel, akinek áldozni kell. Azonban akkor nem helyes a szétosztás – minthogy a szétosztás alatt megkülönböztetést értünk –, amikor nem különböztetjük meg helyesen vagy a helyet, vagy az időt, vagy amit áldozunk, vagy akinek áldozunk, vagy akiknek az áldozat táplálékul szolgál; vagy amikor ott történik az áldozat bemutatása, ahol nem kellene, vagy nem ott, hanem máshol kellene bemutatni; vagy akkor mutatják be, amikor nem kellene, vagy nem akkor, hanem máskor kellene bemutatni. Helytelen akkor is, ha bemutatják azt, amit egyáltalán soha sem kellett volna, vagy ha az ember megtartja magának a válogatottabb dolgokat abból, amit Istennek ajánl fel, vagy ha a fölajánlott dologban idegen, vagy bárki más részesül, akinek nem volna szabad részesülnie. Nem lehet egykönnyen megállapítani, hogy Isten ezek közül melyik miatt neheztel Káinra. De mivel János apostol e testvérekről szólva ezt mondja: „*Nem úgy, mint Káin, aki a gonosztól volt, és megölte testvérét. Éspedig miért ölte meg? Mivel az ő cselekedetei gonoszok voltak, testvéréé pedig igazak,*”²⁴ így azt lehet belőle érteni, hogy Isten azért nem tekintett az ő ajándékára, mert helytelenül osztotta azt széjjel, amikor adott ugyan valamit Istennek a sajátjából, saját magát azonban megtartotta önmagának. Ezt cselekszik mindannyian azok, akik nem Isten, hanem a saját akarataikat követik, vagyis nem helyesen, hanem gonosz szívvel élnek. Visznek ugyan ajándékot Istennek, de azt gondolják, hogy ezek által rábírájk Isten – no nem a gonosz kívánságokból való kigyógyításra, hanem azok teljesítésére. Ez jellemzi a földi várost: nem a szeretet ösztönzésére, hanem uralomvágyból tisztelni Istent, vagy az isteneket, hogy győzelmek s földi békeség közepette az ő se- [END-p277] gítőségükkel uralkodják. Mert hiszen a jók arra használják a világot, hogy Istent élvezzék, a rosszak pedig arra akarják felhasználni Istent, hogy a világot élvezhessék; ha ugyan egyáltalán hiszik Isten létezését, vagy azt, hogy Ő irányítja az emberi dolgokat. Mert vannak sokkal hitványabbak is, akik még ezt sem hiszik.

Amikor tehát Káin rájött arra, hogy Isten nem az ő, hanem testvére áldozatára tekintett, ahelyett, hogy kevélyen irigykedett volna, megváltozva a jó testvért kellett volna utánoznia. Ő azonban elszomorodott és lecsüggesztette a fejét. Isten legjobban ezt a bűnt kárhoztatta, azaz a másik, mégpedig a testvér jósága miatti szomorkodást. Mert hiszen feddőleg ezt kérdezte tőle: „*Miért szomorodtál el, és miért csüggeszted le fejedet?*” Isten látta, és megdorgálta

²³ Ter. 4,6-7

²⁴ I Ján. 3,12

azért, hogy irigykedett testvére. Mert az emberek számára, akik elől el van rejtve a másik szíve, homályos, és teljesen bizonytalan lehet, hogy e szomorúság annak a jele-e, hogy saját gonoszságát fájlalja – mivel rájött arra, hogy ebben az állapotban nem tetszik Istennek –, vagy pedig testvére jósága miatt szomorú, mert az tetszett Istennek, hiszen rátekintett az ő áldozatára. Isten azonban megindokolta, hogy miért nem akarta elfogadni Káin áldozatát, s hogy helyesebb lenne, ha nem öccse nem tetszene neki, hanem önmaga, mivel igazságtalan volt, amikor helytelenül tett különbséget, vagyis helytelenül élt, és áldozata nem volt méltó a tetszésre. Azáltal pedig még igaztalanabb lett, hogy igaz testvérét ok nélkül gyűlölte.

Mégsem bocsátja el szent, igaz és jó utasítás nélkül. Ezt mondja: „*Nyugodj meg, mert hozzád tér vissza, és te uralkodsz majd fölötte.*” Vajon a testvére fölött? Dehogy! Mi fölött tehát, ha nem a vétken? Mert amikor ezt mondta: „*Vétkeztél*”, akkor tette ezt hozzá: „*Nyugodj meg, mert hozzád tér vissza, és te uralkodsz majd fölötte.*” Érthetjük úgy is, hogy a bűnnek az emberhez kell visszatérnie, hogy vétkét senki másnak, hanem önma- [END-p278] gának tulajdonítsa. Mindenesetre ez a visszatérés a bűnbánat hasznos segítőszere és a bocsánatkérés alkalmas elősegítője. Eszerint e kijelentéshez, „mert hozzád tér vissza”, nem a „majd”, hanem a „kell” szót kell az embernek odaértenie. Vagyis nem jövő, hanem parancsoló értelemben fordul elő. Mert mindenki akkor uralkodik majd a bűnön, ha nem helyezi önmaga fölé azáltal, hogy védelmezi, hanem a miatta való bánkódás folytán legyőzi azt. Azonban azért, hogy a vétkek szó alatt a testi vágyat értsék – amelyről ezt mondja az apostol: „*A test a szellem ellen vágyakozik*”²⁵, s amely test gyümölcsei között megemlíti az irigységet is, ami Káint is testvére megölésére ösztönözte, és tüzelte – helyesebben lehet odaérteni a „majd” szót. Vagyis így hangzik: „*Mert hozzád tér majd vissza, és te uralkodsz majd fölötte.*” Mert amikor felgerjed az érzéki rész, melyet az apostol bűnnek nevez azon a helyen, ahol ezt mondja: „*Nem én cselekszem azt, hanem a bennem lakozó bűn*”²⁶ (a léleknek ezt a részét a filozófusok is vétkesnek tartják, s szerintük az értelem nem engedelmességgel ennek, hanem éppenséggel az értelemnek kell parancsolnia neki, és a gondolkodás következtében vissza kell tartania a tilalmas dolgoktól), tehát amikor felgerjed valamilyen vétkes dolog elkövetésére, és ha lecsendesedik és megnyugszik az apostol e szavára: „*Ne adjátok át tagjaitokat a gonoszság fegyveréül,*” akkor megszelídülve és legyőzve a lélekhez fordul, hogy az ész uralkodjék fölötte. Ezt parancsolta Isten annak, aki az irigység zsarátnokától fellobbant a testvére ellen, és aki meg akarta ölni azt, akit követnie kellett volna. Ezt mondta: „*Nyugodj meg*”. Vagyis tartsd vissza kezedet a büntől, s ne uralkodjék a bűn a te halandó testedben annak kívánságainak teljesítésére, és a bűn következté- [END-p279] ben ne használd tagjaidat az igazságtalanság fegyvereiül.²⁷ „*Mert hozzád tér vissza*”, ha nem segíted azzal, hogy engeded őt, hanem megszelídíted azáltal, hogy nyugton maradsz. „*És te uralkodsz majd fölötte*”, hogy amikor kívül nem végezheti a munkáját, akkor a kormányzó és jóindulatú értelem uralma alatt belül hozzászokják a nyugton maradáshoz. Valami ilyent mond a Szentírás az asszonyról is, amikor a bűneset után Isten kérdéseket tesz fel és bíraskodik, és kimondja az ítéletet a kígyóban a Sátán, az első emberpárban a férj és a feleség fölött. Amikor tehát ezt mondta: „*Megsokasítva megsokasítom majd szomorúságaidat és nyögéseidet, és szomorúságban szülsz majd fiaidat*”, akkor ezt fűzte hozzá: „*De azért visszatérsz a te férjedhez, és az majd uralkodik rajtad.*”²⁸

Amit Isten Káinnak a bűnről és a test vétkes vágyáról mondott, azt mondja itt a bűnös asszonyról. S ezt úgy kell érteni, hogy a testet irányító léleknek hasonlóvá kell lennie a feleséget kormányzó férjhez. Éppen ezért ezt mondja az Apostol: „*Aki szereti az ő feleségét, önmagát szereti, mert soha senki a tulajdon testét nem gyűlölte.*”²⁹ Sajátunkként kell

²⁵ Gal. 5,17

²⁶ Róm. 7,17

²⁷ Róm. 6-12-14

²⁸ Ter. 3,16

²⁹ Ef. 5,28-29

gondoznunk őt és nem idegenként kárhozzatnunk.

Káin azonban törvényszegőként kapta Isten parancsolatát. Elhatalmasodott benne az irigység, és orvul meggyilkolta testvérét. Ilyen volt a földi város alapítója. Hogy ez miképpen jelképezi a zsidókat, akik megölték az emberekből álló nyáj pásztorát, Krisztust, akit a juhok pásztora, Ábel jelképezett, hiszen prófétai allegóriáról van itt szó, most nem akarok beszélni. Egyébként úgy emlékszem, hogy egyet-mást elmondtam a manicheus Faustus elleni munkámban.³⁰ [END-p280]

VIII. fejezet

Mi volt az oka, hogy Káin már az emberi nem kezdetekor várost alapított?

A Szentírás hitelességének érdekében szükségesnek tartom megvédeni azt a történetet, amely azt tanítja, hogy egy ember abban az időben várost alapított a földön, amikor még nem volt több négy vagy – mivel a testvér megölte a testvérét – három férfiúnál.³¹ Vagyis létezett már az első ember, mindannyiunk atyja, azután Káin és annak Hénok nevű fia, akiről a város a nevét kapta. Akik megütköznek ezen, azok nem nagyon gondolják meg azt, hogy a szent történet írójának, akin keresztül a Szentlélek működött, az volt a célja, hogy egyetlen egy embertől származott nemzetség sorozatán keresztül eljusson Ábrahámhoz, s azután ennek magvától az Isten népéhez. Továbbá az volt a célja, hogy ebben a többi néptől különböző népben mindaz előre ábrázolva és meghirdetve legyen, amit az örök hatalmú városról, annak királyáról és alapítójáról, Krisztusról a Szentlélek által bekövetkezendőnek látott. Éspedig úgy, hogy a földi városnak nevezett második közösségről semmit el ne hallgasson, aminek megemlézése szükséges ahhoz, hogy az ellentéttel való összehasonlítás következtében annál inkább kiemelkedjék Isten városa. Amikor tehát a Szentírás megemlíti az akkor élt emberek éveinek számát, s azzal végzi, hogy a szóban forgó személyről ezt mondja: „*S nemzett fiaikat és leányokat, és lőn egész életének ideje*”³² ennek vagy annak sok esztendő, „*és meghalt*”, akkor vajon azért, mert nem nevezi meg fiait vagy leányait, nem kell-e azt gondolnunk, hogy olyan hosszú idő alatt, amennyi ideig ebben az első korszakban éltek, igen sok embernek adhattak életet, akiknek seregéből na- [END-p281] gyon sok város alakulhatott? De Isten szempontjából volt fontos – akinek sugallatára mindezt megírták –, hogy ezt a két közösséget a maguk különböző származása szerint kezdettől fogva úgy válassza szét és különítse el, hogy külön legyenek levezetve az emberek, vagyis az emberek szerint élők, s külön az Isten fiainak, vagyis az Isten szerint élőknek a közössége az özönvízig, ahol szó van a két csoport különbözőségéről és hasonlóságáról. Különbözőségéről annyiban, hogy a két nemzetségről külön történik említés. Az egyik a testvérgyilkos Káiné, a másik meg név szerint Szeté. Mert hiszen ő is Ádám-tól származott a megölt testvér helyébe. Hasonlóságáról pedig annyiban, hogy a jók megromlása folytán mindannyian olyanokká váltak, hogy elpusztította őket az özönvíz. Kivéve azt az egy igazat, akit Noénak hívtak, s annak feleségét, három fiát, s ugyanannyi menyét. Csak ez a nyolc érdemelte meg, hogy az egész emberiség teljes pusztulásától a bárka által megmeneküljön.

Tehát az Írás e szavából: „*És megismerte Káin az ő feleségét, az pedig fogant, és Hénokot szülte. És várost épített, és azt az ő fiának nevével Hénoknak nevezte,*” egyáltalán nem következik az, hogy őt elsőszülött fiának tartsuk. S az Írás azon megjegyzéséből, hogy „*megismerte az ő feleségét,*” nem kell arra következtetni, hogy akkor egyesült volna vele első ízben, hiszen mindannyiunk közös atyjával, Ádám-mal kapcsolatban nemcsak az elsőszülött hírében álló Káin nemzésekor, hanem később is ugyanezt mondja az Írás: „*Megismerte Ádám*

³⁰ Ágoston *Contra Faustum* 12.9. kk.

³¹ Vö. Ágoston *Quaestiones in Heptateuchum* I. 1.

³² Ter. 5,4 és az azt követő versek

*az ő feleségét, Évát, aki fogant és fiút szült, és elnevezte Szetnek.*³³ Ebből kitűnik, hogy ez a Szentírásra jellemző kifejezésmód, amelyet bár néha az emberek nemzési cselekedetével kapcsolatban használ, de akkor sem kizárólag az első közösülést jelenti. Nem feltétlen bizonyíték ez arra nézve, hogy Hénokot tartjuk atyja első szü- [END-p282] löttjének, csak azért, mert róla nevezték el a várost. Mert az sem lehetetlen, hogy valami oknál fogva atyja jobban szerette őt a többiekénél. Mert hiszen Júda sem volt elsőszülött, akiről pedig Júdeát és a júdeaiakat elnevezték. De még ha ő volt is e város alapítójának elsőszülött fia, azért nem kell azt gondolni, hogy a születésekor nevezte így az atya a megalapított várost, mivel akkor egy ember nem is alkothatott várost, amely pedig nem egyéb, mint az embereknek közösségi kapcsolat által egybefűzött sokasága. Hanem amikor ennek az embernek a családja olyan nagymértékben megnövekedett, hogy már nagy néptömeg lett belőle, akkor következhetett be bizonyára, hogy várost alapított, és a megalapított várost elsőszülöttjéről nevezte el. Mert hiszen olyan hosszú életűek voltak azok az emberek, hogy az ott név szerint és éveik számával együtt megemlítették közül még az is 753 évet élt, aki az özönvíz előtt a legrövidebb ideig élt.³⁴ Sokszor még a 900 esztendő is meghaladták, bár az 1000 esztendőt senki sem érte el. Ki vonja tehát kétségbe, hogy egyetlen ember életideje alatt olyan nagymértékben gyarapodott az emberiség, hogy nem is egy, hanem nagyon sok várost alapíthattak volna? Nagyon könnyen juthatunk erre a következtetésre az alapján, hogy az egyetlen egy Ábrahámtól nem sokkal több, mint 400 év alatt olyan nagymértékben elszaporodott a zsidó nép, hogy a tudósítások szerint az Egyiptomból való kiszabadulásakor a harcra képes ifjak száma hatszázezer volt.³⁵ És akkor még nem is soroljuk közéjük az Izrael népéhez nem tartozó idumeusokat, akiket pedig Ézsau, Ábrahám unokája nemzett, valamint azokat, akik ugyan Ábrahám magvából, de nem Sára nevű feleségétől származtak. [END-p283]

IX. fejezet

Az özönvíz előtti emberek hosszú életéről és az emberi test hatalmasabb méretéről

Éppen azért, aki a dolgokat helyesen ítéli meg, egyáltalán nem vonja kétségbe azt, hogy Káin nem is akármilyen, hanem kifejezetten nagy várost is alapíthatott, mivel az emberek élete akkoriban hosszúvá nyúlott. Legfőljebb valamelyik hitetlen vonja kétségbe ama számlálhatatlanul sok évről való nézetet, ameddig Írásaink szerint akkor az emberek éltek, s tagadja annak valószínűségét. Tehát azt sem hiszik, hogy a test mérete akkor sokkal nagyobb volt, mint most. Ezzel kapcsolatban az ő nagyon kiváló költőjük, Vergilius is említést tesz, amikor arról a hatalmas kőről beszél, amely a földek határvívűl volt elhelyezve, s amelyet annak a kornak egy erős harcos férfia megragadott, elfutott vele, meglódította és eldobta:

Nehezen vinné el kétszer hat olyan izmos férfi, mint amilyen testet most hoz létre a föld.³⁶

Ezáltal azt juttatja kifejezésre, hogy a föld akkoriban nagyobb testeket szokott létrehozni. Mennyivel inkább áll ez a világ nevezetes és közismert özönvíz előtti idejére! Az egykori testek nagyságáról nem egyszer az idő múlásával vagy a folyók ereje által és különböző események folytán napfényre kerülő sírok győzik meg a hitetlenkedőket, amelyekben láthatók lettek, vagy amelyekből előkerültek hajdan élt emberek hihetetlen nagyságú csontjai. Nemcsak én egyedül, hanem velem együtt néhányan az utcai tengerparton olyan nagy emberi zápfogat láttam, hogy [END-p284] becslésünk szerint százat is lehetett volna belőle csinálni,

---

³³ Ter. 4,17; 4,25

³⁴ Ter. 5,31

³⁵ Kiv. 12,37

³⁶ Vergilius *Aeneis* 12, 899

ha a mi fogunkhoz hasonló kis részekre daraboltuk volna. Úgy gondolom, hogy valamelyik óriásé volt. Bár akkor mindenkinek a teste sokkal nagyobb volt a miénknél, az óriások azonban mindegyiknél jóval nagyobbak voltak. Továbbá, amint máskor, úgy a mi időnkben is ritkák voltak, de teljesen sohasem hiányoztak az olyan testek, amelyek a többiekénél nagyobbak voltak. Plinius Secundus, ez az igen nagy tudományú férfiú tanúsítja, hogy minél több század múlik el, annál kisebb testet alkot a természet. Ő említi meg azt is, hogy Homérosz gyakran siránkozott költeményében emiatt.³⁷ S nem neveti ki, mint valami költői elképzelést, hanem a természet csodáinak e leírója történeti tényként említi meg. Valóban, amint már mondtam, a hajdan élt testek nagyságát tartósságuk folytán a gyakran talált csontok még az igen kései századoknak is hirdetik. Egy akkoriban élt ember hosszú életkorát semmiféle ilyen bizonyítékkal nem lehet megtapasztaltatni. E szent történettől azonban mégsem vonhatjuk meg a bizalmat, hiszen annál nagyobb esztelenség nem hinni a Szentírás elbeszéléseinek, minél nyilvánvalóbban látjuk jövendöléseinek beteljesedését. Sőt azt is mondja Plinius, hogy még mindig van egy népcsoport, amelynek tagjai 200 évig élnek.³⁸ Ha tehát elhiszük – bár nem győződünk meg róla –, hogy egy számunkra ismeretlen helyen még ma is ilyen hosszú ideig élnek az emberek, akkor miért ne hinnénk el azt, hogy voltak ilyen korszakok is. Vagy talán hihető az, hogy valahol volt, ami itt nincs, és az már hihetetlen, hogy egykoron volt olyasmi, ami ma már nem létezik? [END-p285]

X. fejezet

Arról a különbségről, amelynek következtében a héber kódexek a mieinktől eltérni látszanak

Habár a héberék és a mi kódexeink között évszám tekintetében valamilyen különbség mutatkozik ugyan – amelyről nem tudom, hogy miként keletkezett –, ez azonban nem akkora, hogy megkérdőjeleznék azoknak az embereknek hosszú életkorát. Mert maga az első ember, Ádám, mielőtt Szet nevű fiát nemzette volna, a mi kódexeink szerint 230 éves volt, a héberéké pedig 130 évesnek tartja.³⁹ Azonban Szet nemzése után a mi kódexeink szerint 700, azoké szerint pedig még 800 évig élt. S így az egész életkor végösszege mind a kettőben ugyanaz. S azután a következő nemzedékeknél már a szóban forgó gyermek atyja a nemzés előtt a héberékében 100 évvel fiatalabbnak fordul elő. De a nemzés után meg a miénkben 100 évvel fiatalabbnak szerepel, mint a héberékében. Így a végösszeg mind a kettőben egyenlő. A hatodik nemzedéknél a két kódex sehol sem tér el egymástól. A hetediknél pedig, ahol Hénok születéséről van szó, aki nem halt meg, hanem – mivel kedves volt Istennek, ezért magához vette – ugyanaz az eltérés található, amely az előbbi ötben előfordul az ott megnevezett atyának gyermeknemzését megelőző 100 évvel kapcsolatban, de a végeredmény éppen úgy megegyezik. Ugyanis mind a két kódex szerint 365 évig élt elragadtatása előtt. A nyolcadik nemzedéknél is van valami kis különbség, mely kisebb ugyan, de eltérőbb a többiektől. Ugyanis Matuzsálem, aki Hénok fia volt, mielőtt a sorrendben következőt nemzette volna, a héberéké szerint nem 100 évvel kevesebb, hanem 20 évvel több ideig élt. [END-p286] A miénkben ez a 20 év a nemzés utáni évhez van hozzáadva. Így a végösszeg mindkettőben ugyanaz. Csak a kilencedik nemzedéknél, vagyis Matuzsálem fiának és Noé atyjának, Lámek éveinél különbözik a végösszeg, de ez sem nagyon. Mert a héberékében 24 évvel idősebb, mint a miénkben. Ugyanis Noé nevű fiának nemzése előtt hat évvel volt fiatalabb a héberékében, mint a miénkben. Noé nemzése után pedig harminccal volt több ott, mint a miénkben. Ha ebből levonjuk a hatot, mint mondtam, marad a huszonnégy.

XI. fejezet

³⁷ *Historia naturalis* 7.16

³⁸ *Historia naturalis* 7,48; 7,154

³⁹ Ter. 5,3 és a következő versek

Matuzsálem éveiről, akinek életkora eszerint tizennégy évvel túlterjedt az özönvízen

A héberek és a mi kódexeink eltérése következtében fölmerül egy a nagyon sokszor fölvetett kérdés: miként kell érteni azt, hogy Matuzsálem az özönvíz után még tizennégy évig élt, amikor az Írás az egész földkerekségen csak nyolc embert említ, akik az özönvíz pusztításától megmenekültek a bárkában, s akik között nem volt ott Matuzsálem. A mi kódexeink szerint ugyanis Matuzsálem, mielőtt Lámek nevű fiát nemzette 167 éves volt, Lámek pedig a tőle származó Noé születése előtt 188 éves volt. Ez együttesen 355 év. Ehhez jön még Noénak az özönvízig eltelt 600 éve.⁴⁰ Így Matuzsálem születésétől az özönvíz évéig 955 esztendő telt el. Azonban Matuzsálem teljes életkora 969 évből állt. Mert 167 éves korában nemzette Lámek nevű fiát, akinek megszületése után még 802 évig élt. Ez, mint mondtam, együttvéve 969 év. Ha levonjuk ebből a Matuzsálem születésétől az özönvízig eltelt 955 évet, akkor marad [END-p287] 14 év. Azt hiszik tehát, hogy az özönvíz után Matuzsálem még ennyi ideig élt. Ezért némelyek azt gondolják, hogy ha nem is a földön élt, ahol tudvalevőleg elpusztult minden olyan test, amely természete folytán a vízben nem élhetett meg, hanem a már elragadott atyjával volt együtt, és ott élt, amíg el nem múlt az özönvíz. Nem akarják ugyanis azon könyvek hitelességét elvitatni, amelyeket nagyobb tekintélyűeknek fogadott el az egyház, és ezért azt hiszik, hogy inkább a zsidóké a valótlan, mint a miénk. Nem fogadják el azt, hogy itt inkább a fordítók tévedéséről lehetne szó, és nem abban a szövegben van a hiba, amelyből a görög fordítás nyomán az Írást a mi nyelvünkre ültették át, hanem ezt mondják: „Hihetetlen, hogy az a hetven fordító, aki egy időben és egy értelemben fordított, tévedhetett, vagy hazudni akart volna, hiszen ez nem állt érdekükben. A zsidók azonban, akik sajnálják tőlünk, hogy a törvény és a próféták a fordítás következtében a miénk is lettek, könyveikben némely dolgot megváltoztattak, hogy a miénk tekintélye kisebb legyen.” Ezt a nézetet, vagy feltevést mindenki fogadja úgy, amint neki tetszik. Azonban az bizonyos, hogy az özönvíz után Matuzsálem már nem élt, hanem ugyanabban az időben meghalt, ha igaz az, ami a héberek kódexeiben az életkorával kapcsolatban előfordul. Hogy pedig mi az én véleményem a hetven fordítóról, azt, amennyiben e munka természete megkívánja, a maga helyén részletesebben elmondom majd, ha Isten segítségével e korszak tárgyalásához érkezünk.⁴¹ A most felmerült kérdéssel kapcsolatban elegendő annyi, hogy mindkét kódex szerint e korszak emberei olyan hosszú életűek voltak, hogy annak az egy embernek az idejében, aki az egész földkerekségen egyedül élő két szülő első gyermeke volt, annyira elszaporodhatott az emberiség, hogy építhetett várost. [END-p288]

XII. fejezet

Azok nézetéről, akik az első időkben élt embereket nem tartják olyan hosszú életűeknek, amint azt az Írás előadja

Egyáltalán nem kell azokra hallgatni, akik szerint másként számították abban az időben az esztendőket. Vagyis olyan rövidek voltak, hogy a mostani egy évünk tíz akkorinak felel meg. Éppen ezért – mondják –, ha valaki azt hallja vagy olvassa, hogy valaki 900 évig élt, akkor csak 90-et kell alatta érteni, mert hiszen az akkori tíz év a mostani egy évnek, s a mostani tíz évünk az akkori száz évnek felel meg. És így, mint vélik, Ádám 23 éves volt, amikor Szetet nemzette. Szet pedig húszéves és hat hónapos volt, amikor Enós származott tőle, amit az Írás pedig 205 évként említ. Mert e nézet képviselői szerint akkoriban az emberek a mostani értelemben vett egy évet tíz részre osztották fel, és ezeket a részeket nevezték esztendőeknek. E részek közül mindegyik a hat négyzetével egyenlő, azért, mert Isten hat nap alatt befejezte minden munkáját, hogy a hetedikén megnyugodjék. (Erről tehetségem szerint beszéltem már a

⁴⁰ Ter. 7,6

⁴¹ Lásd 18. könyv 42. fejezet

tizenegyedik könyvben.) Hatszor hat pedig egyenlő a hat négyzetével. Ha ezt megszorozzuk tízzel, akkor 360-at kapunk, vagyis 12 holdhónapot. A napév kiegészítéséül szolgáló többi 5 nap, és ama negyed nap miatt, amelynek négyévenkénti összegéből a szökőévnek nevezett esztendőben az évhez még egy nap járul, a régiek még néhány napot csatoltak, amelyeket a rómaiak szökőnapoknak neveztek. Ennélfogva Szet fia, Enós 19 éves volt, amikor Kainán nevű fia született. Ezek az évek az Írásban 190 évként szerepelnek. S ezt követően az összes nemzedék esetében, beleértve az özönvíz előtt élt emberek életéveit is, azt találjuk, hogy egyáltalán senki sem szerepel úgy a mi kódexeinkben, hogy százévesen vagy idő- [END-p289] sebben, avagy százhusz vagy még annál is magasabb korban gyermeket nemzett volna. Ráadásul, aki legifjabb korában nemzett, az is 160 éves vagy annál több volt kódexeink tudósítása szerint. Mert, mint mondják, egy ember sem képes gyermeket nemzeni tízéves korában, amely szám tehát az akkori emberek számítása szerint 100 évnek felel meg. 16 éves korában azonban, amely időt 160 évnek neveztek, már érett a gyermek, és alkalmas az utódnemzésre. Hogy pedig ne tűnjék hihetetlennek az, hogy akkor az évet másként számították, arra hivatkoznak, ami a legtöbb történetírónál megtalálható, hogy az egyiptomiak éve négy hónapból, az acarnaiaké hat hónapból, a laviniumiaké 13 hónapból állt.⁴² Amikor Plinius megemlíti, hogy az írások tudósítása szerint az egyik ember 152 évig, a másik tízzel tovább, némelyik 200, másik meg 300 évig élt, az egyik 500, a másik meg 600, néhány pedig még a 800 évet is elérte, akkor mindezeket az időszámítással kapcsolatos tudatlanságnak tulajdonítja. „Ugyanis némelyek – mondja – a nyarat egy évnek, a telet másiknak tekintették. Mások meg a négy évszakit tekintették évekként, mint az arcadiaiak, akiknek három hónapból állott az esztendejük.” Megemlíti még azt is, hogy valamikor az egyiptomiak, akiknek rövid évei, mint mondtam, négy hónapból álltak, holdfogytával fejezték be az évet. Így tehát ők, mondja Plinius, még 1000 éves emberekről is beszélnek.

Némelyek, miközben ezen, valószínűbbnek tűnő érvek által a szent történet hitelességét nem megdönteni, hanem megerősíteni törekedtek, nehogy hihetetlen legyen az a tudósítás, mely szerint a régiek ilyen sok évig éltek, elhitették magukkal, és nem tartották ostobaságnak annak elfogadását, hogy egykor olyan kis időterjedelmet neveztek évnek, amely szerint az akkori tíz év a mostani egy évünkkel, és a mi tíz évünk az ő száz évükkel [END-p290] egyenlő. Nyilvánvaló bizonyítékok igazolják azonban azt, hogy ez teljesen téves feltevés. Mielőtt erre rátérnék,⁴³ nem tudom elhallgatni, hogy szerintem melyik a hihetőbb. Ezt a felfogást a héber kódexeiből is megcáfolhattuk és megdönthettük volna, hiszen ott Ádám nem 230, hanem 130 évesként szerepel harmadik fiának nemzésekor.⁴⁴ Ha ez az év a mi 13 évünkkel egyenlő, akkor első fia nemzésekor 11 éves volt, vagy alig idősebb. Ki képes azonban az általunk is nagyon jól ismert természeti törvény szerint e korban nemzeni? Hagyjuk azonban Ádámot, aki talán már teremtése pillanatában képes volt erre, hiszen nem olyan kicsinykének alkottatott meg, mint amilyenek a mi gyermekeink. Azonban már az ő fia, Szet, nem 205 éves volt Enós nemzésekor, amint olvastuk, hanem 105, s így az ő számításuk szerint még nem töltötte be a tizenegyedét. Mit mondjak az ő fiáról, Kainánról, aki a mi kódexeink szerint 170, a héberké szerint pedig 70 éves volt Maláleél nemzésekor? Ha az akkori 70 év a mostani héttel egyenlő, nos, hát melyik ember nemz hétéves korában?

XIII. fejezet

Vajon az évszámítást illetően inkább a héber, mint a hetven fordító könyvének a tekintélyét kell elfogadni?

Amikor majd erről beszélek, ismét fölvetődik az, amiről fentebb már szó esett, tudniillik,

⁴² *Historia naturalis* 7,48

⁴³ Erről lásd a 14. fejezetet.

⁴⁴ Ter. 5,3

hogy a zsidóké a hamisság, mert a hetven, nagy hírnevű fordító nem hazudhatott. Ámde ki ne látná, mit lehet jobban és könnyebben elhinni, ha így teszem fel a kérdést: Hihetőbb-e az, hogy a szerte-széjjel szétszóródott zsidó nép e hazugság leírásában közös elhatározással ké-[END-p291] pes volt összeszövetkezni, és míg másoktól sajnálta a hitelességet, önmagát is megfosztotta az igazságtól? Vagy talán az egyiptomi király, Ptolemaeus által e munka átültetése végett egy helyre gyűjtött hetven férfiú – akik maguk is zsidók voltak – megirigyelte az igazságot az idegen népektől, s ezért közös elhatározásuk folytán követték ezt el? Okos ember azonban nem gondolhatja komolyan, hogy a zsidók – bármily elvetemültek és álnokok is – olyan nagy számú és mindenfelé szétszóródott könyvben végrehajthatták volna ezt, vagy, hogy az a nagy hírű hetven férfiú ilyen közös cselszövést határozott volna el, mivel irigyelték a pogányoktól az igazságot. Hihetőbb lesz, ha valaki azt mondja, hogy amikor Ptolemaeus könyvtárából ezeket először másolni kezdték, akkor az egyik kódexbe becsúsztatott egy ilyen hiba, s mivel erről készült a többi másolat, szélesebb körben elterjedt. Ez azonban csak az írnok tévedéséből származhatott. A Matuzsálem életével kapcsolatos kérdésnél nem lehetetlen ugyanez a föltevés, valamint azon a másik helyen is, ahol a 24 év többlet miatt a végeredmény nem egyezik. Azokon a helyeken pedig, ahol a hasonló hiba megismétlődik, vagyis a felsorolásban a gyermekek születése előtt az egyiknél száz esztendőivel több van, a másiknál pedig kevesebb, a születés után pedig, ahol hiány volt, ott hozzáadtak, s ahol több volt, ott elvettek, hogy a végeredmény egyezzen – amint ez az első, második, harmadik, negyedik, ötödik, hetedik nemzedéknél fordul elő –, a hiba, ha ugyan annak lehet nevezni, következetesnek látszik, és nem esetleges, hanem szándékos jellegű.

Tehát a számok azon eltérését, amely másként fordul elő a görög és a latin, s másként a héber kódexekben, ahol olyan sok nemzetségen keresztül nem folytatódik egyformán a száz esztendőnek előbb a hozzáadása, azután pedig az elvétele, nem a zsidók gonoszságának, sem a hetven fordító szorgalmának, vagy okosságának, hanem azon másoló tévedésének kell tulajdonítania- [END-p292] ni, aki az említett király könyvtárából először kapta meg a kódexet lemásolásra. Mert ma is, ha a számok nem emlékeztetnek valamire, amit könnyű megjegyezni, vagy aminek a megtanulása hasznosnak látszik, felületesen írják le azokat, és még hanyagabban javítják ki. Ugyanis ki tartja szükségesnek a maga számára annak a megjegyzését, hogy hány ezer emberből állt Izrael egyes törzse, mivel senki sem tartja hasznosnak. S hányadik olvasó látja meg e haszon mélységét? Ahol pedig a nemzetségtáblában az egyik helyen megvan a száz év, másutt viszont hiányzik, de egyiknél a megnevezett gyermekek születése előtt, a másiknál pedig utána, hogy a végösszeg azért egyező legyen, ott valaki el akarta hitetni, hogy a régiek azért éltek olyan nagyon sok évig, mivel azok nagyon rövid időt neveztek esztendőnek. Ezt a gyermekkorbeli érettséggel is igyekezett bizonyítani, amelynek következtében még a gyermekek is képesek nemzeni. Ezért a hitetlenek számára az akkori száz esztendőt a mostani tízzel tartotta egyenlőnek, nehogy kétségbe vonják, hogy olyan sokáig éltek az emberek. Ahol a kort nem tartotta elegendőnek a gyermeknemzésre, ott száz évet adott hozzá, amelyet a gyermek nemzése után levont, hogy a végeredmény egyenlő legyen. Ugyanis úgy akarta az adott életkor gyermeknemzésre való alkalmas voltát elhítenni, hogy az egyes személyek teljes életkorát számbelileg nem csökkentette. Hogy pedig a hatodik nemzedéknél nem ezt cselekedte, az még jobban bizonyítja, hogy azért tette ezt, mert az említett helyzet kívánta meg. Mert ahol szükségtelen volt, ott nem is tette. Ugyanis a héber kódexei szerint az e nemzedéktáblán szereplő Járed 162 éves volt Hénok nemzése előtt,⁴⁵ ami az akkori rövid évek következtében 16 évnek s nem egészen két hónapnak felelne meg. Ez az életkor már alkalmas a nemzésre. S ezért nem [END-p293] volt szükség még száz év hozzáadására, hogy a mi 26 évünkkel legyen egyenlő. S így nem volt arra sem szükség, hogy Hénok születése után elvegyék azt, amit születése előtt hozzáadtak. Így történt az, hogy a két kódex között semmiféle eltérés nem volt.

---

⁴⁵ Ter. 5,18

Újabb kérdés azonban az, hogy a nyolcadik nemzedékben, mielőtt Lámek megszületett Matuzsálemtől, miért szerepel a hébereknél olvasható 182 évnél hússzal kevesebb a mi kódexeinkben, ahol pedig százal több szokott lenni. És Lámek születése után miért egészítik ki arra a végösszegre, amely mind a két kódexben azonos? Mert ha a nemi érettség miatt a 170 év alatt 17 évet akart érteni, akkor, amint semmit sem kellett hozzáadni, úgy semmit sem kellett már elvenni, mivel gyermeknemzésre alkalmas kort talált. Másoknál pedig, ahol nem talált, még száz évet adott hozzá. Arról a húsz évről pedig joggal gondolhatnánk, hogy tévedésből kerülhetett oda, ha ugyan később hozzá nem adta, amit előbb levont, hogy a végösszeg hiánytalanul kijöjjön. Vagy talán ravasz cselekedetnek kell tartani azt, hogy a száz év szokásos hozzáadása, majd levonása által leplezzék a szándékukat, mivel még ott is, ahol szükségtelen volt, ha nem is száz év, de legalább valamennyinek előzetes hozzáadásával, majd pedig levonásával valami ilyesmit akartak elérni? Bármiképpen fogjuk is fel ezt, s akár hisszük, hogy ezért történt, akár nem hisszük, vagyis akár így van, akár nem, egyáltalán nem kételkedem a dolog helyességét illetően abból a szempontból, hogy amikor a két kódexben valamilyen eltérés előfordul, akkor mindkét dolog megtörténte hitelesnek nem tartható, s inkább annak a szövegét kell elfogadni, amelyből a fordítók az átültetést végezték. Mert néhány egymással megegyező kódexben – három görögben, egy latinban s egy szírben – az fordul elő, hogy Matuzsálem az özönvíz előtt hat évvel halt meg.⁴⁶ [END-p294]

XIV. fejezet

Az évek egyenlőségéről, amelyek a régebbi korokban is olyan időtartamúak voltak, mint most

Most már lássuk, miként lehetne világosan kimutatni, hogy ama hosszú életű emberek idejében sem volt olyan rövid az év, hogy mi egy évünknek akkor tíz év felelt volna meg, hanem akkoriban is éppen olyan hosszúak voltak az évek, mint most, hiszen ezeket a nap körforgása hozza létre. Az Írás szerint Noé életének hatszázadik évében következett be az özönvíz. Miért olvassuk ott tehát: „*Noé életének hatszázadik esztendejében, a második hónapban, e hónap huszonhetedik napján megjött az özönvíz a földre,*”⁴⁷ ha az az igen rövidke esztendő, amelyből tíz felel meg a miénknek, csak 36 nappól állna? Mert hiszen ilyen rövid esztendőben, ha ugyan régen is így nevezték, vagy nem volt hónap, vagy pedig a hónap három nappól állott, hogy meglegyen az év 12 hónapja. Tehát miképpen lehetett ezt mondani: „*Hatszázadik esztendejében, a második hónapban, e hónap huszonhetedik napján,*” ha a hónapok akkor nem olyanok voltak, mint amilyenek most? Mert miképpen lehetett volna másként azt mondani, hogy az özönvíz a második hónap huszonhetedik napján kezdődött? Aztán később, az özönvíz elbeszélése után ezt olvassuk: „*A bárka pedig a hetedik hónapban, a hónapnak huszonhetedik napján megfeneklett az Ararát hegyén. A vizek pedig folyton fogytak a tizenegyedik hónapig. A tizenegyedik hónap első napján azonban a hegycsúcsok láthatókká váltak.*”⁴⁸ Ha tehát ilyenek voltak a hónapok, akkor nyilvánvalóan olyanok voltak az esztendők is, mint most. Mert hiszen a háromnapos hónapban nem lehet 27 nap. Vagy ha a három napnak har- [END-p295] mincad részét nevezték napnak, akkor – hogy hát mindent arányosan vegyünk kisebbre – az a hatalmas özönvíz nem esett a mostani értelemben vett négy napig sem, holott az Írás szerint 40 nap és éjjel zuhogott. Ki tudná elfogadni ezt a lehetetlenséget és képtelenséget? Ennélfogva el kell távolítani az ilyen tévelygést, amely hamis magyarázatával úgy akarja a mi írásunk hitelességét megerősíteni, hogy azt másfelől meg lerontja. Éppen olyan hosszú volt a nap akkor is, mint most: a nappal és az éjszaka 24 órából álló szakasza szabja meg. Olyan hosszú volt a hónap, mint amilyen most is, amelyet a hold megújulása és fogyatkozása határol. Az év is olyan hosszú volt, mint a mostani, amely

⁴⁶ Vö. *Quaestiones in Heplaleuchum* I. 2

⁴⁷ Ter. 7,10

⁴⁸ Ter. 8,4-5

12 holdhónapból tevődik össze, de még hozzá kell venni a nap körforgása miatt 5 napot és 6 órát.

Noé életének ilyen hosszú esztendőkből álló hatszázadik évében, a második hónapban, s e hónap huszonhetedik napján kezdődött az özönvíz, amelyről azt jegyzi fel az Írás, hogy 40 nap és 40 éjjel szakadatlanul tartó hatalmas eső esett.⁴⁹ Ez a nap nem két óránál valamivel hosszabb időből, hanem éjt-napot magában foglaló 24 órából állott. Így tehát a régiek úgy éltek akár 900 évnél is tovább, ahogyan később Ábrahám élt 170 évig,⁵⁰ s az ő fia, Izsák, 180 évig,⁵¹ annak fia, Jákob csaknem 150 évig,⁵² és nem sokkal később Mózes 120 évig,⁵³ és ahogyan most élnek az emberek 70 vagy 80, vagy valamivel hosszabb ideig, amely évekről az írás azt mondja: „Nagyobb részük fáradtság és nyomorúság.”⁵⁴

A héber és a mi kódexeink közötti számbeli eltérés nem el- [END-p296] lenkezik a régiek hosszú életkorával, s ha van bennük valami olyan eltérés, amely miatt a kettő nem lehet egyszerre igaz, akkor a megtörtént dolgok hitelességére nézve az a szöveg az irányadó, amelyből a fordítás készült. Ez a lehetőség mindenki számára, aki csak akarta, adva volt, mégsem merete senki a hetven fordítót az egymásnak ellentmondani látszó helyeken a héber kódexekből kijavítani, ugyanis azt az eltérést nem tartották hibának. S én is úgy gondolom, hogy semmiképpen sem kell annak tartani. Sőt, amikor nem az író tévedéséről van szó, azt kell gondolnunk, hogy ha a gondolat megfelel az igazságnak, s az igazságot hirdeti, akkor nem a fordítók kötelessége szerint, hanem az isteni Lélek következtében próféta szabadsággal másként akartak valamit elmondani. Éppen ezért az apostolok nemcsak a héber kódexekből, hanem ezekéből is joggal veszik bizonyítékaikat. Erről azonban, ha Isten engedi, megfelelőbb helyen ígéretem szerint részletesebben szólok, most csak a legsürgetőbbet fogom kifejteni. Tehát nem lehet kétséges, hogy az első embertől elsőként született ember hosszú élete alatt várost építhetett – ámde csak földit, s nem azt, amelyet Isten városának nevezünk, amelynek leírása végett e nagy munka terhét magamra vállaltam.

XV. fejezet

Vajon hihető-e, hogy az első évszázadok emberei mindaddig az életkorig tartózkodtak a közösléstől, melyben a tudósítás szerint gyermekeiket nemzették?

Ezt kérdezi valaki: „Vajon el kell-e hinnünk azt, hogy a majd gyermeket nemző és önmagát megtartóztatni nem akaró ember száz, vagy ennél is több, avagy a héberek szerint nem [END-p297] sokkal kevesebb, azaz 80, 70, 60 évig tartózkodott a közösléstől; ha pedig nem tartózkodott, képtelen volt a gyermeknemzésre?” E kérdésnek kétféle megoldása van. Az egyik: arányosan annál később következett be az érettség, minél magasabb volt az életkor. A másik, amelyet hihetőbbnek tartok: nem az elsőszülött fiakról van szó, hanem azokról, akiknek megemlítését a származási sorrend azért követelte meg, hogy el lehessen jutni Noéig, akitől viszont ismét Ábrahámig jutunk el, s azután pedig egy bizonyos időpontig, ameddig szükséges volt a jelen világban zarándokló és a felsőbb hazát kereső dicsőséges városnak a felsorolt nemzedékeken átvezető pályáját megjelölni. Mert lehetetlen tagadni, hogy a mindenkit megelőző Káin a férj és feleség egyesülése folytán született. Ugyanis nem mondta volna Ádám a megszületésekor: „Embert kaptam Istentől”⁵⁵, ha nem ő született volna első emberként attól a kettőtől. Őt követte Ábel, akit az idősebb testvér megölt, és aki Isten zarándokló városának előképeként először bizonyította be, hogy az istentelenektől és

⁴⁹ Ter. 7,12

⁵⁰ Ter. 25,7

⁵¹ Ter. 35,28

⁵² Ter. 47,28

⁵³ M Törv. 34.7

⁵⁴ Zsolt. 89,10

⁵⁵ Ter. 4,1

bizonyos mértékben a földiektől, vagyis azoktól, akik a földi ország földi gyönyöreiben lelik örömeiket igazságtalan üldözéseket szenvednek el. Azt azonban nem tudjuk, hogy hány éves volt Ádám, amikor őt nemzette.

Továbbá, más nemzedékek származnak Káintól, s más Ádámnak attól a fiától, aki a megölt testvér után következett, s akit Szetnek nevezett el. Amiként az Írás is mondja: „*Mert adott nekem az Isten más magot Ábel helyett, akit megölt Káin.*”⁵⁶ E két nemzetségi ág – az egyik Szeté, a másik Káiné – az egymástól eltérő rangsor folytán a szóban forgó két várost jelenti. Ezek közül az egyik a földön zarándokló mennyei, a másik a földi, amely úgy vágyakozik a földi dolgokra és úgy ra- [END-p298] gaszkodik azokhoz, mint egyedüli örömhöz. A Káin nemzetségéből való városban – bár Ádámtól kezdve egészen a nyolcadik nemzedékig felsorolja az Írás – senkiről sincs megemlítve, hogy hány éves volt, amikor a megnevezett utódját nemzette. Isten Lelke ugyanis nem a földi város nemzedékei révén akarta az özönvíz előtti időt feljegyezni, hanem csak a mennyeié által, mivel azokat említésre méltóbbnak tartotta.

Továbbá, megtudjuk, hogy Szet születésekor hány éves volt az ő atyja, holott az akkor már másokat is nemzett. S ki merné azt állítani, hogy csak Káint és Ábelt nemzette? Azért, mert csak azoknak a neve szerepel, akiket fel kellett sorolni a nemzetségi leszarmazás miatt, még nem kell azt következtetni, hogy egyedül ők származtak Ádámtól. Hiszen amikor a többiek nevét nem említve mondja az Írás, hogy „*nemzett fiaikat és leányokat*”, akkor ki merné – hacsak nem vakmerően – megállapítani, hogy Szet hányadik gyermeke volt? Mert hiszen Ádám isteni indításból mondja Szet születése után: „*Mert adott nekem az Isten más magot Ábel helyett*”. Vagyis olyan volt, aki szentségben pótolta Ábelt, nem pedig sorrendben elsőnek született utána. Azután az írás e szaváról: „*Élt pedig Szet kétszázöt évig (vagy a héber szerint százöt évig), és nemzette Enóst,*” ki állíthatná határozottan elhamarkodottság nélkül, hogy ez első gyermeke volt? Úgyhogy valóban csodálkozva kérdezhetjük, hogy minden önmegtartóztatási szándék nélkül miért maradt nőtlen; vagy ha megnősült, hát miért nem nemzett? Mert hiszen róla olvassuk: „*És nemzett fiaikat és leányokat, és napjainak száma kilencszáz-tizenkét esztendő volt, s meghalt.*”⁵⁷ És hasonlóképpen ezt követően is, ha valakinek a koráról említés történik, nem hallgatja el az Írás, hogy ugyanő fiaikat és leányokat nemzett. Ebből azonban egyáltalán nem az következik, hogy az az elsőszülött, [END-p299] akinek a születéséről szó van, sőt inkább, mivel képtelenség az, hogy azok az atyák olyan magas életkorukban éretlenek vagy nőtlenek, vagy magtalanok lettek volna, az a hihető, hogy azok nem az elsőszülött gyermekeik voltak. Mivel a szent történet írója a nemzedékekkel jelölt időpontok által Noé eredetéig és életéig akart eljutni – akinek az idejében az özönvíz volt –, nem az elsőszülötteket említette meg, hanem azokat, akik a leszarmazási láncolatban szerepet játszottak.

Példaképpen megemlítek valamit, hogy ezáltal világosabb legyen, s hogy senki se kételkedhessék szavaimban. Máté evangélista az Úr testi eredetét a szülők felsorolásával akarta megörökíteni. Ezt mondja: „*Ábrahám nemzette Izsákot.*” Miért nem Ismaelt említi, akit pedig legelőször nemzett? „*Izsák nemzette* – mondja – *Jákobot.*” Miért nem Ézsaut említi, aki pedig elsőszülöttje volt? Azért nem, mert az ő vonalán nem tudott volna eljutni Dávidhoz. Azután így folytatja: „*Jákob nemzette Júdát és testvéreit.*” Vajon Júda volt az elsőszülött? „*Júda* – mondja – *nemzette Fárest és Zárát.*”⁵⁸ E kettő közül egyik sem az elsőszülöttje volt Júdának, hanem már három gyermeket nemzett előttük. Tehát azokat vette fel a nemzetségi táblázatba, akiken keresztül eljut Dávidhoz, s innen pedig oda, ahova szeretett volna. Ebből megérthetjük, hogy az özönvíz előtti ősök közül nem az elsőszülötteket, hanem csak azokat említették meg, akiken keresztül az egymás után következő nemzetségek láncolata Noé

⁵⁶ Ter. 4,25

⁵⁷ Ter. 5,4-5

⁵⁸ Mt. 1,2-4

patriárkáig vezet, úgyhogy ne foglalkozzunk azzal a homályos és fölösleges kérdéssel, hogy vajon későn érő emberek voltak-e. [END-p300]

XVI. fejezet

A házassági jogról, amely az első házasságnál más volt, mint az ezt követő házasságoknál

Mivel tehát az emberiség számára a porból alkotott férfi és a férfi oldalából vett nő első egyesülése után is szükséges volt a férfi és a nő kapcsolata, hogy nemzés által szaporodjék, mivel nem volt ember, aki nem e kettőből származott volna, így a férfiak nő testvéreiket vették el feleségül. S kétségtelenül, minél megengedhetőbb volt ez a szükség kényszere folytán, annál elítélendőbbé vált a vallás tilalma következtében. Később ugyanis igen helyesen a szeretetre voltak tekintettel, hogy azok az emberek, akikre nézve hasznos és illendő az egyetértés, különféle rokoni kötelékek által legyenek egybekapcsolva, s egy ember ne önmagában egyesítse a sokféle viszonyt, hanem más-más kapcsolat fűzze egymáshoz az egyes embereket, és a közösségi élet hathatósabb egybekapcsolása végett sok embert sokféle viszony kössön egymáshoz. Mert hiszen az apa és az após kétféle rokonsági kapcsolatot kifejező név. Ha tehát valakinek más az apja, és más az apósa, akkor a szeretet már többre árad ki. Ádámnak pedig fiaival és leányaival kapcsolatban mindkettőnek kellett lennie, mivel a fiúk nőtestvéreiket vették el feleségül. S így felesége, Éva, mindkét nemű gyermekeinek anyósuk és anyjuk is volt. Ha pedig ez két nő lett volna, vagyis más lett volna az anya, és más az anyós, akkor a közösségi szeretet többet kapcsolt volna egybe. S végül a leánytestvér is, amikor feleséggé vált, kétféle rokoni kapcsolatot egyesített önmagában, amely kapcsolat, ha úgy széttagozódott volna, hogy más lett volna a nővér, más a feleség, akkor az emberek számával együtt a rokonság is növekedett volna. Ez a lehetőség azonban akkor nem volt adva, amikor az első emberpártól született [END-p301] emberek férfi- és nőtestvérek voltak. Amikor viszont lehetségessé vált, be kellett következnie annak, hogy a már létező sokaságból azokat vegyék el feleségül, akik nem voltak nőtestvéreik. S többé nemcsak, hogy semmi szükség nem volt erre, hanem bekövetkezése esetén már bűn lett volna. Mert ha az első emberpár unokái – akik unokatestvéreiket már nőül vehették – nővéreiket vették volna feleségül, akkor nem két, hanem három olyan rokoni kapcsolat olvadt volna egybe, amelynek pedig más-más személyekre kellett volna irányulniuk, hogy a szeretet nagyobb körű rokonságot kapcsoljon egybe. Mert egyugyanazon ember az ő gyermekeinek – tudniillik a férfi- és nőtestvérek házassága esetén – apja, apósa és nagybátyja is lenne. S hasonlóképpen a felesége az ő közös gyermekeiknek anyja, nagynénje és anyósa is lenne. S ugyanezen testvérpár gyermekei egymással szemben nemcsak testvérek és házastársak, hanem unokatestvérek is, mivel ők is testvérek gyermekei. Azonban mindezek a rokonsági kapcsolatok, amelyek egy emberbe három embert egyesítenek, kilencet kapcsolnának össze, ha az egyes kapcsolatok más-más emberre vonatkoznának. Úgyhogy egy embernek más lenne a nőtestvére, más a felesége, más az unokatestvére, más az apja, más a nagybátyja, más az apósa, más az anyja, más a nagynénje, más az anyósa. S így a közösségi kapcsolat a nagy számú rokonság által nem zsugorodnék össze, hanem még szélesebb körűvé lenne.

Azt látjuk, hogy az emberiség gyarapodása és elszaporodása után még a sokféle és hamis istenek tisztelői is ügyeltek arra, hogy bár gonosz törvényeik megengedték a testvérek közötti házasságot, a jobb erkölcsű visszaszorított e szabadságtól. S noha az emberiség első korszakában teljesen megengedett volt a nőtestvérek feleségül vétele, mégis annyira idegenkedtek tőle, mintha sohasem lett volna szabad. Az emberi lélekre ugyanis, mind vonzólag, mind taszítólag, a szokásnak van a leg- [END-p302] nagyobb hatása. S minthogy a szokás ez esetben a vágyak mértéktelenségét megfékezi, ezért annak félrelökését és megrontását méltán tartják vétkeknek. Mert ha igazságtalan dolog birtoklási vágyból átlépni a földek határát, akkor mennyivel igazságtalanabb dolog közösülési vágyból ledönteni az

erkölcs határát. Az unokatestvérek házasságával kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy korunkban e rokonsági fokozatnak a testvéri ágazathoz való nagyon közeli volta miatt ritkán következett be a szokás alapján, holott a törvény megengedte, minthogy sem az isteni törvény nem tiltotta meg, s eddig még az emberi törvények sem. Azonban kétségtelenül még e megengedett dologtól is visszaborzad az ember a tiltott dologgal való közelsége miatt. S ha ez unokatestvérekkel történt meg, csaknem úgy tekintették, mintha testvérekkel esett volna meg. Mert nagyon közeli vérrokonságuk miatt testvéreknek is nevezik őket. S csaknem édestestvérek. A régi atyák lelkiismeretesen gondoskodtak arról, hogy mielőtt a rokonság túlságosan elágazott volna, házassági kapcsolatok által egybefűzzék, s mint valami menekülőt, visszahozzák, nehogy lassanként a rokonság a gyermekek sorozatán át túlságosan szétágazódjék és rokoni jellege megszűnjék. Ez az oka annak, hogy bár a földkerekség tele volt már emberekkel, ha nem is atyjuktól vagy anyjuktól, vagy mindkettőjüktől származó nőtestvéreiket vették el, de mégis saját fajtájukból szerettek feleséget venni. Azonban ki vonja kétségbe azt, hogy mégis csak tisztességesebb dolog a mi időnkben az unokatestvérek közti házasság tilalma? Nemcsak azért, amiről már beszélünk, azaz a rokonság megsokszorozása végett, vagyis, hogy ne egy személyben egyesüljön kétféle rokoni viszony, amikor irányulhatna kettőre is, és így növelheti a rokonság számát, hanem azért is, mivel – nem is tudom, miként – bizonyos természetes és dicséretes szeméremérzet van az emberi természetben. Úgyhogy akivel szemben a rokonság folytán nagyra becsült tiszte- [END-p303] lettel kell viseltetnie, azzal kapcsolatban tartózkodik az érzéki kéjvágytól, még ha az utódlás is a cél, amely kéjvágy miatt, tudjuk, még a szemérmes házaseslet is szégyent érez.

A férj és nő szövetsége az emberi nem szempontjából az állam magtermő helye. A földi államnak azonban csak születésre, a mennyei városnak pedig újjászületésre van szüksége ahhoz, hogy elkerülje azokat az ártalmakat, amelyek a születéshez hozzátartoznak. Vajon az özönvíz előtt volt-e valami jele az újjászületésnek, s ha volt, milyen volt, testi és látható-e, mint amilyen később az Ábrahám által parancsolatként vett körülmetélkedés volt?⁵⁹ Erről hallgat a szent történet. Arról azonban beszámol, hogy a nagyon régi korszak emberei áldoztak Istennek, amit a két első testvér is bizonyít. S azt is olvassuk, hogy Noé az özönvíz elmúltával áldozatot mutatott be Istennek, amikor kijött a bárkából.⁶⁰ Ezzel kapcsolatban azonban az előző könyvekben már elmondtuk, hogy a démonok azért kívánták meg, hogy istenséget tulajdonítsanak nekik, és önmagukat isteneknek tartatva azért követelték meg az áldozatot, és azért örültek az efféle tiszteletadásnak, mert tudták, hogy az igazi áldozat egyedül az igaz Istent illeti meg.

XVII. fejezet

Az egy szülőtől származó két apáról és nemzetségfőről

Ádám volt tehát mindkét nemzetség atyja: azé is, amelynek a leszármazottai a földi városhoz és azé is, melynek családtagjai a mennyei városhoz tartoztak. Ábel megölése után, akinek megölésében csodálatos titok jutott kifejezésre, mindegyik ágnak [END-p304] két atyja lett: Káin és Szet. Az ő gyermekeikben, akiket éppen azért kellett felsorolni, a két város ismertetőjelei nyilvánvalóbban kezdtek kibontakozni az emberi nemzetség között. Ugyanis Káin Hénokot nemzette, akinek a nevére várost épített. Vagyis földi várost, s nem olyant, amely zarándokol ebben a világban, hanem olyant, amely megelégszik a világ mulandó békéjével és boldogságával. Káin neve „birtok”-ot jelent. Ezért mondja születésekor az apja vagy az anyja: „*Embert kaptam az Úrtól.*”⁶¹ Hénok neve „felszentelés”-t jelent. Mert a földi város felszentelése ott történik, ahol építik, mivel ott van a végcél, amely után törekszik, s

⁵⁹ Ter. 17,10-14

⁶⁰ Ter. 8,20

⁶¹ Ter. 4,1

amelyre vágyakozik. Szet neve „feltámadás”-t jelent. Enós nevű fiának a neve „ember”-t jelent. De nem olyan értelemben, mint Ádám, mert hiszen ez a név is embert jelent. Azonban ezt a héber nyelvben általánosságban használják férfivel és nővel kapcsolatban. Ugyanis ezt mondja az Írás: „*Férfinak és asszonyinak alkotta őket, és megáldotta Őket, és Ádámnak nevezte őket.*”⁶² Ennélfogva nem kétséges, hogy az asszonyt tulajdonképpen úgy nevezték saját nevével Évának, hogy mindkettőjük neve mégiscsak Ádám volt, ami embert jelent. Enós pedig olyan értelemben jelent embert, hogy így e nyelv tudósai szerint asszonyt nem lehet nevezni. Ő annak a „feltámadásnak a fia”, amelyben „*nem házasodnak, se férjhez nem mennek.*”⁶³ Mert nem lesz ott születés, minthogy oda az újjászületés vezet el. Azért említésre méltónak tartom azt, hogy midőn Szet nemzetségével kapcsolatban ezt mondja az írás: „*nemzett fiaikat és leányokat*”, név szerint egy nőt sem említ meg, Káin leszármazottai között azonban a felsorolás végén legutolsó szülöttként egy nőt említ. Így olvassuk: „*Matuzsálem [END-p305] nemzette Lámecket. Lámek pedig két feleséget vett: az egyiknek a neve Áda, a másikkal a neve Cilla. Áda megszülte Jábelt: ez lett a sátor lakók és a pásztorok atyja. Öccsét Juhainak hívták: ez lett a lantosok és a furulyások atyja. Cilla is szült: Tubálkaint, aki kovács lett, és mindenféle réz- és vasmunkának művese. Tubálkain nővére Noéma volt.*”⁶⁴ Eddig terjednek Káin leszármazottai. Ezeknek száma Ádámtól kezdve – Ádámot is beleértve – nyolc. Lámekig pedig, akinek két felesége volt, hét. Fiai alkotják a nyolcadik nemzedéket, akik között egy leányról is történik említés. Itt nagyon szépen kifejezésre jut az, hogy a földi város mindvégig testi leszármazottaké lesz, akik a férfi és a nő egyesüléséből származnak. Éppen ezért a legutoljára említett atya feleségei saját nevükön szerepelnek, ami Éva kivételével az özönvíz előtt sehol sem fordul elő. Mivel pedig a földi város alapítója, Káin, akinek a neve „birtok”-ot jelent, és az ő fia, akinek nevére várost alapított, Hénok, akinek a neve „felszentelés”-t jelent, ez azt bizonyítja, hogy ennek a városnak mind a kezdete, mind a vége földi, ahol nem kíván az ember többet, mint amit ebben a világban látni lehet. Ezért meg kell vizsgálni Szettel kapcsolatban is – mivel az külön felsorolt nemzetség atyja volt, s akinek neve „feltámadás”-t jelent –, hogy mit mond a szent történet az ő fiáról. [END-p306]

XVIII. fejezet

Milyen jelzést kapunk Ábelben, Szetben és Enósban, amely Krisztusra és az ő testére, vagyis az egyházra vonatkozik?

Ezt mondja az Írás: „*Szetnek is született fia, és Enósnak nevezte őt. Ez reménységgel hívta segítségül az Úr Isten nevét.*”⁶⁵ Így hangzik az igazságról szóló bizonyosság. Tehát az ember, a feltámadás fia, reménységben élt. Reménységben él addig, míg a földön zarándokol Isten városa, amely Krisztus feltámadásának hitéből születik. Mert hiszen e két ember: Ábel – akinek a neve „gyász”-t jelent – és annak testvére, Szet – ami „feltámadás”-t jelent – Krisztus halálát és feltámadását jelképezi. E hitből születik itt Isten városa, vagyis az olyan ember, aki reménységgel hívja segítségül az Úr Isten nevét. Ezt mondja az apostol: „*Mert reménység által tartatunk meg. A reménység pedig, ha látja az ember, nem reménység. Mert amit valaki lát, miért reméli? Ha pedig olyant remélünk, amit nem látunk, kitartással várjuk azt.*”⁶⁶ Van-e valaki, aki ne tartaná ezt mélyleges titoknak? Vajon Ábel nem reménységgel hívta segítségül az Úr Isten nevét, hiszen az Írás azt mondja róla, hogy Isten elfogadta az ő áldozatát? Vajon nem reménységgel hívta segítségül az Úr Isten nevét Szet, akiről ezt mondja az Írás: „*Mert adott nekem az Isten más magot Ábel helyett.*”⁶⁷ Mi másért tulajdonítják kizárólag csak ennek

⁶² Ter. 5,2

⁶³ Lk. 20,35

⁶⁴ Ter. 4,18-22

⁶⁵ Ter. 4,26

⁶⁶ Róm. 8,24-25

⁶⁷ Ter. 4,25

azt, ami tudvalevőleg az összes istenfélő emberben egyformán megvolt, hacsak nem azért, mert őbenne – aki az elkülönített jobb nemzetség, vagyis mennyei város atyjának elsőszülöttje – jelképezni kellett azt az embert, vagyis azt [END-p307] az emberi közösséget, amely nem az ember szerint él a földi boldogság megtapasztalt dolgaiban, hanem Isten szerint él az örök boldogság reményében. Nem ezt mondja az Írás: „Ez reménykedett az Úr Istenben.” Sem pedig: „Ez hívta segítségül az Úr Isten nevét.” Hanem ezt: „*Ez reménységgel hívta segítségül az Úr Isten nevét.*” S mi mást jelent a „*reménységgel hívta*” kifejezés, mint annak a megjövendölését, hogy lesz egy nép, amely kegyelmi kiválasztás szerint segítségül hívja az Úr Isten nevét? Ez az, amit az Apostol egy másik próféta alapján az Isten kegyelmében lévő népről így mondott: „*És lesz, hogy mindaz, aki az Úr nevét segítségül hívja, üdvözülni.*”⁶⁸ Mert ez a kifejezés: „*És Enósnak nevezte őt, ami embert jelent*”, s az, amit ezután mond: „*Ez reménységgel hívta segítségül az Úr Isten nevét*”, eléggé bizonyítja, hogy az ember ne önmagába helyezze a reménységét. Mert amint másutt olvassuk: „*Átkozott mindaz, aki emberbe helyezi reménységét.*”⁶⁹ S így tehát önmagába se helyezze, hogy ama másik város polgára lehessen, amelyet nem Káin fiáról neveznek el ebben az időben, vagyis ez elmúló világ tovatűnő szakaszán, hanem amely az örök boldogság végtelenségében lakozik.

XIX. fejezet

Hénok elvitetésének jelentéséről

Azon nemzedékben, amelynek Szet az atyja, előfordul a „felszentelés”-t jelentő név is, mégpedig Ádámtól kezdve, és őt magát is beleszámítva, a hetedikként, hiszen Ádám utódai közül a hetedik volt Hénok, akinek a neve „felszentelés”-t je- [END-p308] lent. Ő volt az, akit Isten, mivel szerette, magához vette. A leszármazottak sorrendjében azt a fontos számot kapta, amelyben a szombat nyerte szent jellegét, hiszen Ádámtól számítva a hetes, a Káin leszármazottaitól különálló nemzetség atyjától, vagyis Szet-től pedig hatodik volt. Ezen a napon teremtette Isten az embert, és befejezte összes munkáját. De Hénok elvitele a mi felszentelésünk elhalasztásának előképéül szolgál. Ez már a mi Fejünkben, Krisztusban végbement, aki úgy támadott fel, hogy többé nem hal meg, hanem Ő is elvitetett. De vissza van még annak az egész háznak második felszentelése, amelynek fundamentuma Krisztus. Ez ama végső időre marad, amikor bekövetkezik mindazok feltámadása, akik többé már nem halnak meg. Akár Isten házának, akár Isten templomának, vagy Isten városának is nevezzük, ez a latin nyelvhasználat szerint egyet jelent. Mert Vergilius is a legnagyobb várost Assaracus házának mondja, s alatta rómaiakat ért, akik a trójaiakon keresztül Assaracustól származnak. Éppen így beszél Aeneas házáról is, mivel a trójaiak az ő vezetésével jöttek Rómába, és ezek alapították Rómát.⁷⁰ Ugyanis a költő a Szentírást utánozta, amely a héberek hatalmas népét Jákob házának nevezi.

XX. fejezet

Káinnak Ádámtól kezdve nyolc leszármazottja volt, és a másik ágnál Ádámtól kezdve tizedikként szerepel Noé

Azt mondja talán valaki: „Ha e történet leírója Ádám Szet nevű fiától származó nemzedékeinek felsorolásával arra törekedett, hogy ezeken keresztül eljusson Noéig, akinek az idejében [END-p309] az özönvíz történt, s akitől kezdve a leszármazottak sorát ismét tovább vezeti, hogy így eljusson Ábrahámhoz, akivel Máté evangélista azokat a nemzedékeket kezdi, akiken keresztül eljut Isten városának örök királyához, Krisztushoz,

⁶⁸ Róm. 10,13; Jo. 2,32

⁶⁹ Jer. 17,5

⁷⁰ Vergilius *Aeneis* 1,284; 3,97

akkor mit akar Káin nemzetségével, és meddig akarta azokat vezetni?” A felelet ez: addig az özönvízig, amely által ennek a földi városnak minden nemzedéke elpusztult, de amelyik Noé fiai által újra helyreállt. Ugyanis az ember szerint élőknek e földi városa és társasága e világ végéig meg nem szűnhetik, amelyről ezt mondja az Úr: „*E világ fiai házasodnak és férjhez mennek.*”⁷¹ Azonban Istennek a jelen világban zarándokló városát az újjászületés átvezeti egy másik világba, amelynek fiai nem házasodnak, és férjhez sem mennek. Idelelt tehát mindkét város polgárai egyformán házasodnak és férjhez mennek. Isten városának azonban nagyon sok polgára van, akik tartózkodnak a házasságtól, és olyanok is vannak, akik egyfajta utánpótlásból, de tévesen teszik ezt. Mert ide tartoznak azok is, akik az Isten városa hitétől való eltávolításukban különféle eretnokségeket alapoztak meg; mivel emberek szerint és nem Isten szerint élnek. Ennek a városnak polgárai az indiai gymnosophisták, akik India magányaiban állítólag mezítelenül filozofálnak és a nemzéstől tartózkodnak. Ez ugyanis csak akkor erény, ha a legfőbb jó, vagyis Isten iránti hitből történik. Az özönvíz előtt viszont senkit nem találunk, aki így élt volna. Mert hiszen még maga Hénok is, aki Ádám után a hetedik, s aki nem halt meg, hanem a tudósítás szerint elvitetett: elvitetése előtt fiúkat és leányokat nemzett. Ezek között volt Matuzsálem is, aki továbbviszi az említett nemzetséget.

Káin nemzetsége közül miért olyan kevés utódról történik említés, ha azokat egészen az özönvízig kellett levezetni, és ha az érettségi kor nem olyan sokára következett be, hogy száz [END-p310] vagy még több évig is terméketlen lett volna? Mert ha ennek a könyvnek az írója nem tartott szem előtt valakit, akihez le kellett vezetnie a leszármazási táblázatot – ahogyan Szet leszármazottaiban Noéig akart eljutni, akitől új sorozatnak kellett kezdődnie –, akkor miért volt szükség az elsőszülöttek elhagyására, hogy eljusson Lámekig, akinek fiaival véget ér az a felsorolás, amely Ádámtól kezdve nyolc, Káintól pedig hét nemzedékből áll? Minthogy Káin minden leszármazottja özönvíz által elpusztult, ezért mintegy szükség volt egy másik ág továbbvezetésére, hogy eljusson vagy Izrael népéhez – ahol is a földi Jeruzsálem prófétái előképe volt a mennyei városnak –, vagy a mennyei Jeruzsálem alkotójához és kormányzójához, a testet öltött Krisztushoz, „*aki mindenek fölött örökké áldandó Isten.*”⁷² Miből lehet meglátni, hogy e leszármazási sorban az elsőszülöttek neve szerepel? Miért vannak olyan kevesen? Hiszen az özönvízig nagyon sokan lehetnének, mivel az atyák százéves korukig nem tartózkodtak a nemzéstől, ha ama hosszú életkorral nem volt arányban a későn jelentkező érettség. Mert 30 évesek voltak, amikor gyermekeket kezdtek nemzeni. Nyolcszor harminc (mivel Ádámmal és Lámek gyermekeivel együtt nyolc nemzedék volt): 240 év. Tehát az egész idő alatt egészen az özönvízig nem nemzettek? S végül is, az író miért nem akarta megemlíteni a következő nemzetségeket? Ugyanis Ádámtól az özönvízig a mi kódexeink szerint 2262 év szerepel, a hébereké szerint pedig 1656 év. Ha tehát a kisebb számot is tartjuk igaznak, s ha 1656-ból levonjuk a 240 évet, vajon elhíhető-e, hogy Káin utódai a nemzéstől tartózkodni tudtak 1400 éven át, sőt ezen felül is, amennyi az özönvízig visszamaradt?

Aki azonban e fölött méltatlankodik, az emlékezzék csak vissza: a korábban már felvetett kérdésnek, tudniillik, hogy mi- [END-p311] képpen kell érteni azt, hogy a régi kor emberei olyan sok éven át képesek voltak a gyermeknemzéstől tartózkodni, kétféle megoldása van. Vagy az, hogy a nagyon hosszú életkorhoz viszonyítva későn következett be az érettség. Vagy az, hogy a gyermekek között felsorolt utódok nem voltak elsőszülöttek, hanem a könyv írója ezeken keresztül juthatott el ahhoz, akihez akart, ahogyan Szet nemzetségein keresztül eljutott Noéhoz. Ennélfogva, ha Káin utódai között nem volt olyan, aki felé törekednie kellett volna, s akihez az elsőszülöttek elhagyásával a felsoroltakon keresztül el kellett volna jutnia, akkor nincs más hátra, minthogy a későn bekövetkező érettségre kell gondolni. Eszerint jóval százéves koruk után váltak érettekké és nemzésre képesekké. Úgyhogy így a leszármazási

⁷¹ Lk. 20,34

⁷² Róm. 9,5

vonal az elsőszülötteken keresztül húzódik át, és megegyezik az özönvízig eltelt évek nagy számával. Ámbár lehetséges, hogy valamilyen, előttem ismeretlen, titkos ok miatt történt az utódok láncolatának Lámekig és annak fiaig való levezetése révén az általunk földinek nevezett város bemutatása. S azután pedig már nem sorolja fel a könyv írója a többiekét, akik az özönvízig élhettek. S hogy miért nem az elsőszülötteken keresztül vezetett a nemzedékek láncolata, annak az is lehet a magyarázata – s nem szükséges az emberek kései érettségét feltételezni –, hogy tudniillik az a város, amelyet Káin az ő fiának nevére alapított, szélében-hosszában uralkodhatott, s egyszerre nem volt több királya, hanem minden korban csak egy, akiket mindegyik uralkodó a maga utódként nemzett. E királyok közül első lehetett Káin. A második pedig Hénok nevű fia, akinek nevére épült az a város, amelyben uralkodott. A harmadik Irád, akit Hénok nemzett. A negyedik Mehujáél, akit Irád nemzett. Az ötödik Matuzsálem, akit Mehujáél nemzett. A hatodik Lámek, akit Matuzsálem nemzett, s aki Ádámtól számítva Káin nemzetségében a hetedik volt. Arról azonban nem történik említés, hogy az ural- [END-p312] kodó atyák után az uralkodók elsőszülöttei következzenek, hanem akiket a földi város iránt tanúsított hasznos bátorság, vagy valamilyen cselekedet méltóvá tett az uralomra, vagy pedig bizonyos uralkodási jog szerint az lépett az atyai örökségbe, akit jobban szeretett többi fiainál. Az özönvíz még Lámek életében és kormányzásának idején bekövetkezhetett. Úgyhogy a többiekkel együtt a bárkában lévők kivételével ő is elpusztult. Nem is kell csodálkozni tehát, ha Ádámtól az özönvízig terjedő hosszú korszakban a két ágak nem volt egyenlő számú nemzedéke, hanem Káiné hét, Szeté pedig tíz volt. Ugyanis, amint mondtam, Ádámtól hetedik volt Lámek és tizedik volt Noé. Éspedig azért, mert Lámeknek nem egy fiáról történik említés, mint az előtte lévő többiekénél, hanem többről, mivel bizonytalan volt, hogy halála esetén ki követte volna, ha közte és az özönvíz között maradt volna idő uralkodásra.

Bármiként húzódik is azonban Káin leszármazási vonala, akár az elsőszülötteken, akár pedig a királyokon keresztül, azt semmiképpen sem hagyhatom szó nélkül, hogy az Ádám utáni hetedik nemzedékhez tartozó Lámek fiai a tizenegyes szám elérésig sorolhatók elő. Ez a szám a bűnt jelenti. Három fiúról és egy leányról történik említés. Feleségeik azonban már másról tudósíthatnak, és nem arról, amiről szükség szólanom, most ugyanis a nemzedékekről beszélünk, arról pedig nincs szó, hogy feleségeik honnét származtak. Mivel pedig a törvény kihirdetése tíz pontban történt, ahonnan származik az ismert „tízparancsolat” kifejezés, ezért a tizenegyes szám – minthogy túlmegy a tízesen – a törvény áthágását, és így a bűnt jelenti. Ez az oka, hogy a szövetség-sátorban, amely a vándorlás alatt Isten népe számára mozgó templomul szolgált, a parancs szerint tizenegy szörkárpitnak kellett lennie.⁷³ Ugyanis a szörkárpit a majdan [END-p313] bal felől állítandó kosok miatt a bűnösökre emlékeztet. E szörterítőre ráborulunk bűnbánóan, és a zsoltár e szavát ismételjük: „*Az én vétkem szüntelen előttem forog.*”⁷⁴ Ádámnak a gonosz Káintól származó utódainak száma tizeneggyel véget ér, ami a bűnt jelenti. E számot egy nő zárja le, mert a női nemmel vette kezdetét a bűn, amely mindannyiunk halálát okozta. A bűnt elkövették, hogy a szellemmel szembeszegülő hús-vér test gyönyöre is bekövetkezzék. Lámek leányának, Nahamának a neve is gyönyört jelent. Szeté ágán Ádámtól Noéig a törvénnyel megegyező tízes szám szerepel. Ehhez a számhoz csatlakozik még Noé három fia, akik közül az egyik eltévelyedése után kettőt megáld az atya, hogy a gonosz kizárásával és a két becsületes gyermek hozzáadásával ez a szám tizenkettőre növekedjék. Ez a pátriárkák és az apostolok számában ismeretes, s a hetes szám egyes részeinek egymással való szorzatával egyenlő. Ugyanis 3×4 , vagy $4 \times 3 = 12$. Miután így van, megfontolandónak és megemlítendőnek tartom azt, hogy az a két ág, amely a maga külön nemzedékei által a két várost, a föld szülötteit és az újjászületetteket jelenti, később annyira összekeveredett és összeolvadt, hogy nyolc ember kivételével az egész emberiség

⁷³ Kiv. 26,7

⁷⁴ Zsolt. 50,5

megérdemelte az özönvíz általi kipusztulást. [END-p314]

XXI. fejezet

Káin fiának, Hénoknak említése után miért sorolja fel megszakítás nélkül az özönvízig annak összes leszármazottját, és miért tér vissza Szet fiának, Enósnak az említése után az emberi nemzetség kezdetéhez?

Elsősorban is figyelembe kell venni azt, hogy amikor az Írás Káin leszármazottait felsorolja, s ezek élén azt a gyermekét említi meg, akinek a nevére várost épített, vagyis Hénokot, miként vezeti le a többiek az általam már említett határpontig, míg ezt az egész ágat és nemzetséget el nem pusztítja az özönvíz. Amikor pedig Szetnek az egyik fiát, Enost említi, s mielőtt a többiek az özönvízig felsorolta volna, közbevetőleg ezt mondja: „*Ez az emberek teremtésének könyve. Amely napon megteremtette Isten Ádámot, Isten hasonlóságára teremtette őt. Férfiúvá és asszonnyá teremtette őket, és megáldotta Őket, és elnevezte őket Ádámnak, amely napon teremtette.*”⁷⁵ Ez a közbeszúrás szerintem azért van, hogy ismét Ádámtól kezdődjék az időszámítás, amelyet e könyv írója nem akart megtenni a földi várossal kapcsolatban, mintegy annak kifejezésére, hogy Isten megemlékezik ugyan róla, de nem becsüli. No de miért bocsátkozik önisméltásba, miután megemlékezett már Szet fiáról, arról az emberről, aki reménységgel hívta segítségül az Úristen nevét, hacsak nem azért, mert így kellett bemutatni azt a két várost,⁷⁶ amelyek közül az egyik gyilkos által építve gyilkosig tartott. (Ugyanis Lámek bevallotta két feleségének, hogy gyilkosságot követett el.)⁷⁷ A másikat pedig az alapította, aki reménységgel hívta segítségül az Úristen nevét. Isten e földön za- [END-p315] rándokló városának ugyanis az a kizárólagos és legfőbb feladata ebben a múltó életben, amit azzal az emberrel kapcsolatban kellett dicsérőleg megemlíteni, aki a megöltnek feltámadása folytán született. Mert hiszen ez az egy ember jelképezi annak az egész mennyei városnak az egységét, amely még nem vált valóra, hanem a prófétai előkép szerint megvalósulásra vár. Tehát Káin fiának, vagyis a „birtok” fiának (természetesen a földinek) a neve csak hadd szerepeljen a földi városban, mivel az ő nevére épült. Ezért éneklí az ilyenekről a zsoltár is: „*Országukat a maguk nevével neveztek el.*”⁷⁸ S ezért következik be velük az, amiről egy másik zsoltár beszél: „*Uram, a te városodban semmivé teszed képüket.*”⁷⁹ Azonban Szet fia, vagyis a „feltámadás” gyermeke reménységgel hívja segítségül az Úristen nevét. Ő ugyanis azt az embercsoportot jelképezi, amelyik ezt vallja: „*Én pedig, mint zöldellő olajfa Isten házában, bízom Isten kegyelmében.*”⁸⁰ De ne keresse a hírnévbeli hiú dicsőséget a földön, mert „*boldog ember az, aki az Úrba vetette bizodalját, és nem fordul a kevélyekhez és a hazugságra vetemedettekhez.*”⁸¹ Miután tehát az író ily módon bemutatta ezt a két várost – az egyiket a világ dolgaival, a másikat az Isten iránti reménységgel kapcsolatban –, amelyek mintegy a mulandóságnak Ádámban megnyílt közös kapuján kilépnek azért, hogy a maguk külön, saját és kiszabott céljuk felé haladjanak és fussanak, elkezdődött az időszámítás. Más utódokról történik említés az Ádámhoz való visszatérés után, akinek vétkes gyökeréből, mintegy méltán kárhözatra adott anyagból Isten némelyiket gyalázatra harag edényévé, a másikat tisztességre az irgalmas- [END-p316] ság edényévé teremtette.⁸² Azoknak elengedte azt, ami büntetésül járt volna, s ezeknek kegyelemképpen megadta azt, ami nem járt volna nekik. Mégpedig azért, hogy a földön zarándokló mennyei város a harag edényeivel való

⁷⁵ Ter. 5,1-2

⁷⁶ Ter. 4,26

⁷⁷ Ter. 4,23

⁷⁸ Zsolt. 48,12

⁷⁹ Zsolt. 72,20

⁸⁰ Zsolt. 51,10

⁸¹ Zsolt. 39,5

⁸² Róm. 9,21-24

összehasonlítás folytán megtanuljon ne bízni a saját akaratának szabadságában, hanem reménységgel hívja segítségül az Úristen nevét. Az akarat ugyanis a maga természetében jó, mivel a jó Istentől jóvá lett, de a változhatatlantól változóvá, hiszen a semmiből van, és elhajolhat a jótól, hogy rosszat tegyen, ami szabad akaratból történik, ugyanakkor elhajolhat a rossztól, hogy jót cselekedjék, ami nem történik meg isteni segítség nélkül.

XXII. fejezet

Isten fiainak bukásáról, akiket idegen nők szeretete ejtett rabságba, amely miatt nyolc kivételével mindannyian megérdemelték, hogy özönvíz pusztítsa el őket

E szabad akarat folytán tehát, amint az emberi nem előrehaladt és növekedett, a gonoszságban való részvétel által a két város is egybekapcsolódott és összekeveredett. Ennek a bajnak ismét a női nem volt az oka. Nem oly' módon ugyan, mint először, ugyanis nem az elámitott nők vették rá a férfiakat a bűnre, hanem az Isten fiai, vagyis e világban zárandokló másik város polgárai szerették meg testi szépségükért⁸³ azokat a nőket, akik a földi városban, vagyis a föld szülötteinek közösségében kezdettől fogva rossz erkölcsűek voltak. Valóban Isten ajándéka ez a jó is. De azért adta ezt a rossznak is, nehogy az iga- [END-p317] zak nagy jónak tartsák. Tehát miután az ember elhagyta a nagy jót, mely a jók számára egyetlen jó, lezuhant a csekély javak világába. Ez már nemcsak kizárólag a jóké, hanem a jóké és a rosszaké egyformán. S így az Isten fiait az emberek leányainak szerelme rabul ejtette, és hogy őket feleségként használhassák, a föld szülötteiből álló közösség erkölcsébe süllyedtek. S felhagytak azzal a kegyességgel, amelyet a szentek közösségében őriztek. Ugyanis a testi szépséget, amelyet ugyan Isten teremtett, de mulandó, érzéki és alsóbbrendű jó, helytelenül szeretik úgy, ha Istent, ezt az örökkévaló, benső, végtelen jót hátra helyezik. Éppen olyan ez is, mint amikor a fősvény az igazság félredobásával az aranyat szereti. Nem az arany a bűnös, hanem az ember. Így van ez minden teremtett dologgal. Ugyanis a jót lehet jól és rosszul is szeretni; tudniillik jól a rend betartásával, s rosszul a rend felforgatásával. A viaszgyertyát dicsérve így fogalmaztam meg ezt röviden verssorokban:

Mind tied ez, s mind jó, minthogy mint Jó Te teremtéd.
És minékünk nincs részünk bennük más, csak e vétek:
műveidet, s nem Téged imádunk, rontva a rendet.

Ha a Teremtőt igazán szeretik, vagy ha Őt, s nem helyette valami mást szeretnek, ami nem azonos Ővele, akkor lehetetlen, hogy rosszul szeressék. Mert rendesen szeretni kell azt a szeretetet is, amelyik helyesen szereti a szeretetre méltót, hogy erénnyé váljék bennünk az, ami által helyesen élünk. Ezért úgy látom, hogy az erény rövid és helyes meghatározása ez: a szeretet rendje. Ezért énekli az Énekek Énekében Krisztus jegyese, az Isten városa: „Rendezzék el bennem a szeretetet.”⁸⁴ Tehát e szeretet, vagyis e kedvelés és szerelem rendjének megrontása [END-p318] után Isten fiai megvetették az Istent, és az emberek leányait szerették meg. E két név eléggé megkülönbözteti a két várost. Ugyanis természetüknél fogva azok is emberek fiai voltak, de kegyelemből más nevet kezdtek felvenni. Mert ugyanabban az Írásban, ahol arról van szó, hogy az emberek fiai megszerették az emberek leányait, Isten angyalai névvel is szerepelnek. Ezért sokan azt gondolják, hogy ezek nem is emberek, hanem angyalok voltak.

XXIII. fejezet

Vajon el kell-e hinni azt, hogy a szellemi lényegű angyalokat a szépséges asszonyok

⁸³ Ter. 6,2

⁸⁴ Én. 2,4

szerelmükkel rabul ejtették, velük házasságot kötöttek, s tőlük származtak az óriások?

A harmadik könyvben⁸⁵ felületesen érintettük, és megoldatlanul hagytuk azt a kérdést, hogy vajon az angyalok, akik szellemek, egyesülhetnek e testileg nőekkel. Mert az Írás szerint: „*aki a szellemeket angyalaivá teszi,*”⁸⁶ vagyis azokat, akik természetük szerint szellemi lények, angyalokká teszi, és reájuk bízva a hírvivés kötelességét. Ugyanis a görög *ἄγγελος* szó latin változata *angelus*-nak hangzik, és a latin nyelvben hírnököt jelent. De az már kétséges, hogy a zsolttáríró által nyomban hozzáfűzött: „*a lángoló tüzet szolgálóivá*” kifejezés vajon azok testét jelenti-e, vagy pedig azt, hogy az ő szolgálóinak a szeretettől, mint szellemi tüztől kell lángolniuk. A teljesen igaz tanítást tartalmazó Írás bizonyossága szerint azonban az angyalok olyan testben jelentek meg az embereknek, hogy azt nemcsak látni, [END-p319] hanem érinteni is lehetett. Gyakran járja az a hír – s ezt egyesek maguk is tapasztalták, vagy pedig állítják, hogy olyanoktól hallották, akiknek szavahihetőségében kételkedni nem lehet –, mely szerint a közönségesen lidérceknek nevezett Silvanusok és Panok becstelen módon jelentek meg az asszonyok előtt, azok után vágyódtak és velük közösültek. Továbbá bizonyos démonok, akiket a gallok Dusiusoknak neveznek, folyton megkísérlik és megcselekszik ezt az ocsmányságot. S több olyan dolgot állítanak komolyan, amelyeknek a kétségbevonása szemtelenségnek látszik. Éppen ezért nem merem véglegesen eldönteni, hogy vajon a levegőszerű anyagból való szellemek is (amely anyagot, ha a legyezővel hajtjuk, a testi érzés és a tapintás számára érzékelhető) állhatnak-e a kéjvágy hatalma alatt, s miképpen közösülhetnek a nőekkel úgy, hogy azok azt érezzék is. De nem hiszem, hogy Isten szent angyalai abban az időben ennyire lesüllyedhettek volna. S nem ezekről mondotta Péter apostol: „*mert ha Isten a vétező angyalokat sem kímélte, hanem a pokol sötét börtöneibe taszítva őrizet alá adta őket ítéletre,*”⁸⁷ hanem inkább azokról mondotta, akik kezdetben elpártoltak Istentől, s lezuhantak az ő fejedelmükkel, az ördöggel együtt, aki irigységből kígyói ravaszsággal az első embert is letaszította. Azonban a Szentírás a leghitelesebb bizonyosság amellet, hogy Isten fiait is nevezték angyaloknak. Ugyanis Jánosról ezt mondja az Írás: „*Íme, én elküldöm az én angyalomat a te orcád előtt, aki előkészíti a te utadat előtted.*”⁸⁸ S Malakiás prófétát is a saját, vagyis a neki adott kegyelem folytán angyalnak nevezi az Írás.⁸⁹

Némelyeket azonban az nyugtalanít, hogy azoktól, akiket Isten angyalainak mond az Írás, valamint az általuk szeretett [END-p320] asszonyoktól nem hozzánk hasonló emberek születtek, hanem – mint olvassuk – óriások. Mintha a mi időnkben, amint előbb már említettem, nem születtek volna olyan emberek, akiknek az átlagnál nem lett volna nagyobb testük. Nemde néhány évvel Róma városának a gótok általi elpusztítása előtt apjával és anyjával együtt élt Rómában egy asszony, aki óriás termetével messze felülmúlta a többieket. Mindenünnen csodálatos tömegben jöttek megtekinteni. De leginkább az volt a csodálatos, hogy egyik szülője sem volt olyan magas ember, mint amilyen magasakat szoktunk látni. Tehát születhettek óriások akkor is, mielőtt Isten fiai, akiket Isten angyalainak nevez az Írás, az emberek, vagyis az emberi módon élők leányaival, azaz Szet fiai Káin leányaival egyesülhettek volna. Mert a kanonikus Írás is beszél erről, s ennek egyik könyvében szó szerint ezt olvassuk: „*Történt pedig, hogy az emberek sokasodni kezdtek a föld színén, és leányaik születtek. És látták az Isten fiai az emberek leányait, hogy jók azok, és feleségeket vettek maguknak mindazok közül, akiket megkedveltek. És monda az Úr: Ne maradjon az én szellemem örökké az emberben, mivelhogy ő test. Életüknek ideje százhusz esztendő lesz. Abban az időben pedig óriások voltak a földön. Sőt, még azután is, amikor az Isten fiai bementek az emberek leányaihoz, és azok gyermekeket szültek nekik. Ezeket az embereket*

⁸⁵ Vö. 3.5

⁸⁶ Zsolt. 103,4

⁸⁷ II Pét. 2,4

⁸⁸ Mk. 1,2

⁸⁹ Mal. 2,7

kezdettől fogva óriásoknak nevezték.”⁹⁰ A Szentírás e szavai eléggé bizonyítják, hogy abban az időben is voltak óriások a földön, amikor az Isten fiai feleségül vették az emberek leányait, mert megszerették azokat, mivel jók, vagyis szépek voltak. Ugyanis a Szentírásnak szokása az, hogy a szép testűeket jóknak nevezi. De ennek megtörténte után is születtek még óriások. Mert hiszen ezt mondja: „*Abban az időben pedig óriások voltak a földön. Sőt még azután is, amikor az Isten fiai bementek az em- [END-p321] berek leányaihoz.*” Tehát voltak azelőtt is, azután is. Ez a kijelentés pedig: „*és azok gyermekeket szülök nekik*”, eléggé mutatja, hogy mielőtt az Isten fiai ennyire lesüllyedtek volna, az Istennek és nem maguknak nemzettek. Vagyis nem a közösülési vágy hatalma folytán, hanem a szaporítási kötelezettségnek való engedelmesség következtében. Nem az önteltség gyermekeit, hanem Isten városának polgárait szaporították. S mint Isten angyalai, hírül adták ezeknek,⁹¹ hogy az Istent reménységgel segítségül hívó Szethez hasonlóan Istenbe vessék reménységüket. S e reménységben gyermekeikkel együtt az örök javak részesei, és Isten atyasaága alatt gyermekeiknek a testvérei lesznek.

Azonban ezek nem úgy voltak Isten angyalai, hogy megszűnt volna ember-létük, hanem kétségtelenül emberek voltak. Ezt a Szentírás minden kétértelműség nélkül állítja. Amikor ugyanis előrebocsátja, hogy „*látták az Isten fiai az emberek leányait, hogy jók azok, és feleségeket vettek maguknak azok közül,*” így folytatja: „*És azt mondta az Úr: Ne maradjon az én szellemem örökké az emberben, mivelhogy ő test.*” Mert hiszen Isten Lelke teremtette úgy az Isten angyalait, mint az Isten fiait. De mert mélyebbre süllyedtek, a természeti és nem a kegyelmi állapotuk megjelöléseként embereknek nevezték őket. Nevezték őket testnek is, mert elhagyta őket a szellem, és mert elhagyta őket, elhagyatottak lettek. A hetven fordító Isten angyalainak és Isten fiainak is mondja őket. Ez nem mindegyik kódexben fordul elő, mert némelyikben csak az Isten fiai kifejezés szerepel. Azonban Aquila, a legtöbbször becsült zsidó fordító, nem „Isten angyalai”-t, nem „Isten fiai”-t, hanem „istenek fiai”-t fordít. De olyan helyes ez is, mint a másik kettő. Isten fiai is voltak, s ennek az Atyának hatalma alatt apáikkal testvérek voltak, ugyanakkor istenek fiai is voltak, mivel istenektől [END-p322] származtak, akikkel együtt ők is istenek voltak e zsoltár szerint: „*Én mondtam: istenek vagytok és a Felségesnek fiai mindnyájan.*”⁹² Mert joggal hiszik, hogy a hetven fordító prófétái lelket nyert. Úgyhogy, ha valamit ennek a sugallatára megváltoztattak és másként fejezték ki, mint amiként az eredeti szövegben volt, hát nem kell kételkedni afelől, hogy ezt Isten így jelentette ki. Ámbár ez a héberben kettős értelmű. Úgyhogy „Isten fiai”-nak és az „istenek fiai”-nak is lehet fordítani.

Ne is említsük az apokrifnek nevezett írások meséit, mivel ezek titokzatos eredete nem volt világos azok előtt az atyák előtt, akik az igaz írások hitelessége felől a legigazabban és legvilágosabban tudósítottak minket. Habár van valami igazság az apokrifekben is, a sok hamis dolog miatt azonban semmi kanonikus tekintélyük nincsen. Nem tagadjuk, hogy az Ádám után hetedikként említett Hénok is följegyzett isteni indításból néhány dolgot, mivel Júdás apostol is ezt állítja kanonikus levelében.⁹³ Mégsem ok nélkül maradtak ki ezek a kanonikus írások közül, amelyeket a héberek templomában gondosan őriztek az egymást követő papok. Régiségük miatt nem tartották egészen hiteltelennek ezeket, ámde nem lehetett megállapítani, hogy vajon ezeket írta-e ő, és nem is olyanok hozták őket nyilvánosságra, akikről azt tartották, hogy a változás során helyesen őrizték meg. Ezért az ő neve alatt napfényre hozott, s az óriásokról szóló meséket tartalmazó iratokat – mely szerint atyáik nem emberek voltak – a hozzáértők helyes megítélése szerint nem kell neki tulajdonítani. A próféták és az apostolok neve alatt sok újabb, eretnekektől származó írást hoznak elő, ame-

⁹⁰ Ter. 6,1-4

⁹¹ Zsolt. 77,7

⁹² Zsolt. 81,6

⁹³ Júd. 14

lyeket alapos vizsgálat után az apokrif névvel elkülönítene a kanonikus tekintélyűektől. [END-p323] Tehát a kanonikus tekintélyű zsidó és keresztény könyvekből kitűnik, hogy az özönvíz előtt valóban sok óriás élt, és ezek a föld szülőiteiből álló emberi közösség polgárai voltak. S bizonyos, hogy Isten fiai, akik test szerint Szettől származtak, az igazságtól elfordulva ebbe a közösségbe kerültek bele. Nem kell csodálkozni azon, hogy tőlük is születhettek óriások. Mind ugyan nem voltak óriások, de bizonyára sokkal többen voltak akkor, mint az özönvíz után bármikor. Ezek megteremtését azért látta szükségesnek az Alkotó, hogy ezáltal is megmutassa: nemcsak a test szépségét, hanem nagyságát és erejét is kevésre kell becsülni annak a bölcsnek, akit csak a sokkal kiválóbb s hatalmasabb szellemi és halhatatlan javak boldogítanak, amelyek sajátosan a jók javai nem pedig a jók és rosszak közös javai. Egy másik próféta erről e szavakkal tudósít: „*Ott voltak ama nevezetes óriások, akik kezdetben éltek, magas természetűek és harchoz értők. Nem ezeket választotta az Úr, és nem ezeknek adta a tudomány útját, ezért elvesztek. Mivelhogy nem volt bölcsességük, elvesztek esztelenségük miatt.*”⁹⁴

XXIV. fejezet

Miként kell érteni azt, hogy az Úr az özönvízben elpusztítandókról mondja: életük ideje százhusz esztendő lesz

Istennek ezt a kijelentését: „*életük ideje százhusz esztendő lesz,*”⁹⁵ nem úgy kell érteni, mintha megjósolta volna, hogy az emberek ezután 120 évnél tovább nem élnek. Ugyanis még az özönvíz után is találunk olyanokat, akik ötszáz évnél is idősebbek voltak. [END-p324] Úgy kell érteni, hogy Isten ezt akkor mondta, amikor Noé körülbelül az ötszázadik évének vége felé járt. Már betöltötte a 480 esztendőt, amelyet az Írás a maga kifejezési módja szerint ötszázaknak említ. Az egész számmal ugyanis többnyire egy nagyobb részt fejez ki. Mert hiszen az özönvíz Noé életének hatszázadik évében, s a második hónapban volt.⁹⁶ S így 120 esztendő volt még az elpusztításra szánt emberek jövődöbeli életeként megállapítva, amelynek leteltével özönvíz pusztítja el őket. Joggal hisszük, hogy akkor következett be az özönvíz, amikor nem volt a földön senki, aki meg ne érdemelte volna, hogy olyan halállal múlt ki, amely a gonoszok büntetése volt. Nem azért, mintha a halál előtt álló jók számára ez a halál valami olyat eredményezett, ami a halál után nekik kárt okozhatott volna. Senki sem halt meg azok közül az özönvíz következtében, akiket a Szentírás Szet magvából származtat. Isten az özönvíz okát e szavakkal adja elő: „*És látta az Úr Isten, hogy megsokasodott az ember gonoszsága a földön, és hogy szíve gondolatának minden alkotása szüntelen csak gonosz. Átgondolta ezért Isten, hogy embert teremtett a földön, és meggondolva azt mondta: Eltörlöm az embert, akit teremtettem, a föld színéről, az embertől kezdve a barmokig, a csúszómászóktól kezdve az ég madaráig, mert haragszom, hogy azokat teremtettem.*”⁹⁷ [END-p325]

forrás: Szent Ágoston, Isten városáról. Ford. Dr. Földvály Antal (Budapest: Kairosz Kiadó, 2006), 265-325.

⁹⁴ Bár. 3,26-28

⁹⁵ Ter. 6,3

⁹⁶ Ter. 7,11

⁹⁷ Ter. 6,5-7